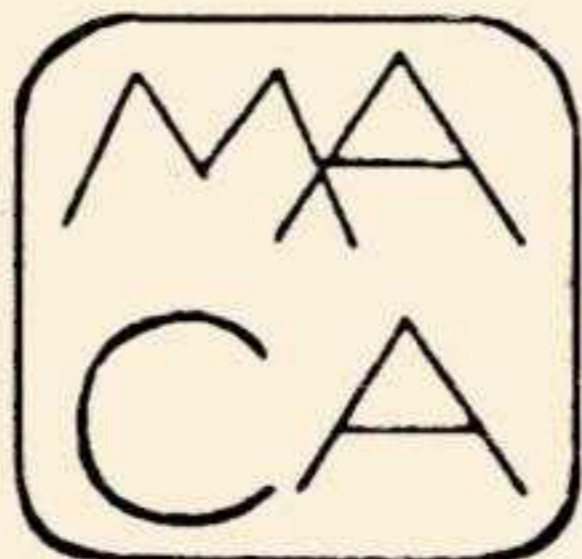

І. МИКИТЕНКО

Р. ЦІГ(2=4к)
К
М59

ВИДАВНИЦТВО

ПИСЬМЕ

ЛИКІЕ

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

+

Шифр Р Ш 6 (2-4); М 59 Інв. № 2625678Автор Микитенко І.Назва Іду: П'єса на 4 дії
(5 картин).Місце, рік видання К., 1927.Кіл-ть стор. 113 с.

-//- окр. листів _____

-//- ілюстрацій _____

-//- карт _____

-//- схем _____

Том _____ частина _____ вип _____

Конволют _____

Примітка:

2. X, 2002.Молд.

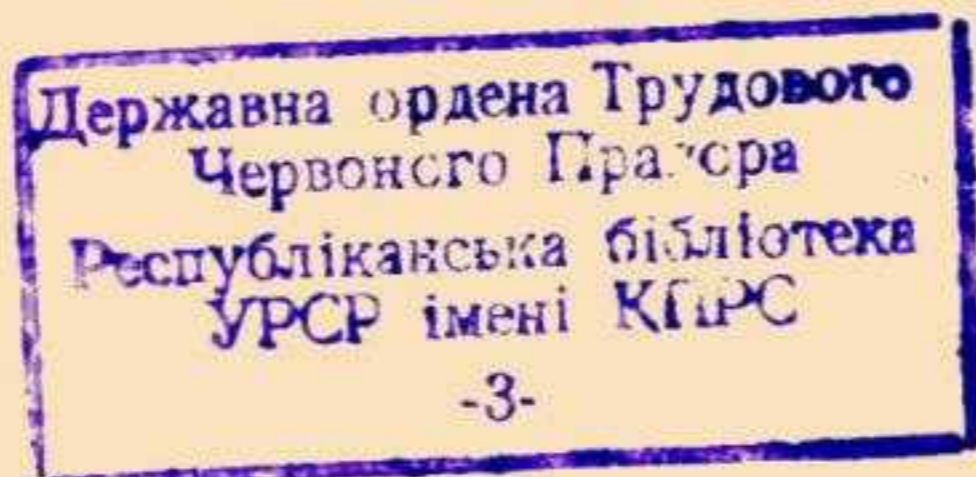
A 530860

І. МИКИТЕНКО

І Д У

П'єса на 4 дії (5 картин)

26256-78

М А С А
Київ—1927

[891 . 79]

Київський Окрліт ч. 2767

Зам 1379 – 5000

Трест „Київ-Друк“, 6-та друкарня, вул. Леніна 19

ПРОЛОГ.

Перед підняттям завіси музика грає одноманітну пісню, в якій чутно лише дві-три ноти, що за певним ритмом змінюють одна одну. Десь хвилин за дві до цієї примітивної музики прилучаються людські голоси, що виводять цю саму нескладну пісню, з якою вони десь тяжко працюють. Далі набирають сили барабани, нагадуючи далекий грім.

Розпинається завіса. Древній ліс. Багряно-темне надвечір'я. Широка галява, а в глибині щось подібне до куренів та до печер. Земля укрита попелом і жовтим опалим листям.

Гуркочуть барабани.

I.

Із куренів та із печер вилазять чорні люди з густими бородами, позапинаті звірячими шкірами. Починають підспівувати тієї-ж таки пісні. Їхні голоси зливаються з віддаленими голосами, що линуть з лісу. Одноманітні, але сильні, різкі голоси. Люди тісніш збиваються до купи. Сильніш гуркочуть барабани. Люди швидко рушають до лісу, звідки наближається пісня.

II.

Із куреня виходять двоє: Старий і жінка. Вона роздмухує перед печерою багаття. Полум'я звивається тривожними язиками. Старий з великим кієм непокоїтно простягає до лісу руки.

Старий. Грім.

Жінка. Вони сіють просо.

Старий. Чи дотягнуть вони цю борозну?

Жінка. Земля стала дуже суха. Їм часто ломається мотика...

Старий. Вони тягнуть. (*Різким сильним голосом підхоплює одноманітну пісню*).

Вітер голосе,
Небо сія.
Дасть нам просо
Чорна земля.

Благословен грім,
Тягнім, тягнім,
Тягнім...
Благословен грім...
Тягнім, тягнім...

Вітер голосе, і т. д.

(*Старий уриває пісню й вигукує*):

Цей плуг глибше бере за стару мотику.
Жінка. Він тяжкий. Всі падають од
нього, наче мертві.

Старий. Та він глибше крає землю.

Жінка. Ця земля стала тверда, як ка-
мінь. Батьку, чи прийме вона зерно?

Старий (*не обертаючись*). Ми зібрали
тут аж два урожаї. Це буде третій.

(*Знову підхоплює пісню*).

IV.

Із куренів виходять діти з кійочками. Починають
за старим співати тієї самої пісні. Яскраво горить
багаття.

Старий. О, хай гуркоче грім. Вони до-
тягнуть...

V.

Із лісу на галяву виходить низкою великий гурт на-
ших прапрадітів. Запрігшися через каблучки в первісний
плуг вони з нелюдськими зусиллями орють ним землю,
хрипляче співаючи тієї пісні. Де-хто з них падає в остан-
ній знемозі, але задні дико гукають на нього, він схоп-

люється і знову тягне. Проводять борозну до самої середини галяви і тут нараз їхня пісня уривається. Вони стають, тяжко відсапуючись і високо зводячи грудя. Чутно лише розкати грому.

Старий (*підходить до них*). Благословен вечір! Благословен грім!

Усі. Благословен грім.

Старий. Що скаже сьогодні Голай?

Всі поскидали з себе каблучки, стоять купою біля плуга. Голай виходить наперед. Це—надзвичайної сили чоловік, з довгим густим волоссям, одягнутий, як і всі, в звірячу шкіру.

Голай. Ми посіяли просо.

Старий. Благословен новий плуг!

Всі (*крім Голая*). Благословен новий плуг.

Старий. Чого мовчить Голай?

Голай (*Обвів усіх очима*). Земля смердить димом. Батьку, ми дурно ламаємо ноги. Наші м'язи перериваються. Під шкірою наливаються гупі...

Всі. Голай каже правду.

Цей плуг нам через силу.

Ця земля стає суха, як вовча кістка.

Вона не дасть нам урожаю.

Старий. Плем'я!

(*Гомін*).

Старий. Плем'я!.. Ваш дух ослаб, як порожній живіт. Благословен грім!.. Ми зібрали тут аж два урожаї.

Голай. Аж два! Навіщо-ж ти велів іще лишатись на цім ґрунті?..

Старий. Щоб зібрати й третій.

Всі. Третій?..

Голай. Нечувано.

Старий. Цей плуг...

Всі. Він дуже тяжкий...

Старий. Я говорю. Цей плуг глибоко проходить в землю. Ми спробуємо діставати по три урожаї на одному ґрунті. Благословен ґрім! Легше зорати глибше, аніж викорчувати ліс для нового поля.

Всі. Благословен ґрім.

Старий. Жінки натовчуть нам їжі.

VI.

З печер виходять жінки. Вони посипають на велике каміння просо й розмелюють його меншим камінням. Їх оточують діти.

Старий. До куренів.

Всі йдуть до куренів і рясно обсідають огонь. Де-хто стоїть, а хто лежить. Жінки швидко труть камінням просо.

Старий. Колись наші діди збирали по одному врожаю. Земля більш не давала.

Голоси. Вони що-разу шукали нового поля?

Га! І пухли з голоду!

Або їли землю.

Голай. Вони робили швидше й легше.

Старий. Мотикою. То був звичайний дрючок з великим сучком.

Голоси. Батько розкаже нам про минуле.

Ми слухаємо.

Благословен вечір!

Розкажуй, батьку.

Старий. Я говорю!

(Всі стихають. Хтось підкидає на вогонь гілляччя).

Старий. Прогреміло тисяча громів, пройшло стільки дощів і гроз, як на небі вогнів, відтоді, коли це діялось.

Голос. Го! Це дуже давно...

Старий. Тоді стояли ліси. Густі й дикі, як ніч. Тепер намножилось племен і вони палять той ліс, корчують його і сіють просо. Тоді їх менше було. І засіявши поле, вони збирали один урожай та й ішли далі. Бо земля не хотіла давати більше. Сколупана копачем та мотикою вона родила просо лише раз. А потім заростала дикою тирсою та гнучкою мітлицею.

Голай. Гей, батьку. Є тії тирси ще й зараз.

Старий. Але от пройшло стільки громів, як зірок на небі. Тоді жили наші діди. Благословен їх батько, що знав землі стільки, скільки можна побачити з найвищого дуба. Він спалив мотику на своєму огні біля куреня свого племені.

Голай. Він спалив?

Голоси. І що сказало плем'я?

Чим він годував його...

Старий. Він спалив мотику і знав, що сказати племені.

Кілька голосів. Що? Що він сказав?

Старий. Плем'я, — сказав він. — Земля має глибокі груди. І от вам нове знаряддя, воно зветься плугом. — Тоді він розверз їм свій курінь і показав нове знаряддя. — Плем'я, — сказав він, — я прожив десять раз по десять весняних громів і ще дев'ять громів, і колупав землю мотикою. Але вже п'ять раз по десять весняних гроз я думав про те, щоб глибше вгризтися в землю. Вже починає сидати осінь на мою голову, але я ще побачу,

як ви зберете два урожаї з одного поля. Беріть оце. Хай буде благословен новий день. Я приробив до старого знаряддя, що вигадали наші батьки і прадіди в минулих віках, ще один великий сук... І ним тепер можна глибше краяти землю". Тоді узяв Горай нового плуга, і плем'я пішло на ниву. Навколо буйно шелестіла тирса і шумів загрозливо ліс. Горай заглибив у землю плуга й не міг його зрушити з місця. — Батьку, — сказав Горай, — не можем мати двох урожаїв, бо чоловік не здатен потягти цієї мотики... (Замислився).

Голай. А що тоді сказав йому батько?

Старий. Благословен грім! — крикнув батько і сказав: — Нехай візьметься вас до цього знаряддя тридцять чоловіка разом.— І плем'я заглибило плуг ізнову і провело глибоку борозну...

Голоси. І що?..

Воно мало тоді урожай?..

Старий. Так почали збирати по два урожаї на тому самому полі...

Голай. Але за три врожаї ніхто не мислив!

Голоси. Певна річ!

Го! Земля не дасть.

Старий. Я говорю! Я був тоді такий сильний, як Голай, і прудкий, як олень. І от вмираючи, сказав до мене Горай: „Оруне, ти збереш три урожаї і твоє плем'я буде щасливе. Од нього намножаться люди, що випалять колись дику тирсу і стануть владарями землі...

Голай *(Схопився на ноги)*. Благословен грім!

Всі. Благословен грім.

Старий. Що хоче сказати Голай?

Голай. Я чую дим... не наш.

(Всі тривожно схоплюються).

Вітер ним отруєний не дає мені дихати.

(Десь далеко розгортається потужна заграва).

Старий. Вороже плем'я!

Голоси. Вони поपालять наші ниви!

Нам треба рушати!

Батьку! Ти бачиш?!

Старий *(Сильно, з могутим піднесенням)*. Ні руш! Слухай, плем'я!.. Ми засіяли третє просо. Ми зберемо третій урожай, тоді я помру коло цього вогню, і вас поведе Голай.

(Голай виходить наперед і схиляє голову перед старим).

Старий. То палить ліси чуже плем'я, що з бідую дістає лиш два урожаї. Але воно далеко. Я-ж зроблю так, як мені сказав Горай. Що він сказав?

Голай *(Гордо)*. Від твого племени намножаться люди, що спалять дику тирсу, впізнають тайну землі і стануть її владарями.

Старий. І вони матимуть стільки врожаїв, скільки разів весною виходить на небо місяць. Благословен грім!

Всі. Благословен грім.

Жінка. І вечеря, яку ми приготували...

Світло поволі гасне. Гуркоче й поволі стихає грім. За пів-хвилини стає зовсім темно. І коли обриси куренів і постаті прапрадідів губляться в темряві, тоді

тихо спадає завіса.

Маленька перерва — не довша, як на 5 хвилин. В цей часі музика грає тужливу мелодію. Вона поволі набирає сили й бадьорого темпу, і зрештою переходить в гучного марша.

ДІЄВІ ОСОБИ.

Старий.

Жінка.

Голай.

Наші прапрадіди і їхні діти.

Юхим Загата — студент останнього курсу. Могуча, трохи „угловата“ постать. До Політехніку пішов з фронтів. Будування нового життя — його стихія. Разом з молодією комуністичною організацією він іде жити.

Чижик — життєрадісний юнак, що закінчивши робітфака, б'ється далі на 3-му фронті. Ніколи не занепадає духом. Захоплено будує комуну. Молодо, наївно кохає. Юхимів приятель і учень.

Пола Загірна — років їй певно з 25, коли-б не більше. Але справжнє буяння сил тільки починається. Віра в комуну і в Юхима зливаються в ній воєдино. Професія: вчителька на селі.

Митя — Чижиків товариш.

Наталія — Митина сестра, молоде дівча.

Микола — їхній товариш

Радіон Круча — інтелігент. Рафіновані почуття до Полі і гордість призводять його до вчинків, що їх він, як інтелігентна людина, що прийшла щиро до боротьби за Радянську Республіку, логічно засуджує. Через духовну нетривалість та розхитаність над ним бере гору чужа йому психологічно й соціально, навіть антипатична йому, але уперта й сильна людина — Федько Ступа. Перехід до ворожого табору — не помста. Це психологічні зломні типового інтелігента старого гатунку. Глибину свого падіння він перший гостро й болюче відчуває. Разом з каяттям він захоплюється смертельною зневажністю до винуватця свого падіння — Федька. Круча агроном.

} „Комса“

Роман Бинда — досить обшарпаний селянин; життя зробило його єхидним, недовірливим. Вабить його економічна Ступина сила, одначе почуття солідарности до незаможника десь жевріє, глибоко приховане. Федькові легко його купити, але вбити навіки цю солідарність, щоб ніколи вона не спалахнула, — неможливо. Бинда — середнього віку людина.

Колісничок, Загата Загірний. — Радянське селянство, що на очах росте культурно і вперто намагається вибитись із злиднів, полекшити свою нелюдську працю, зажити нових радощів життя. Будують комуну. Особливо гарячий Колісничок.

Федько Ступа — хитрий, упертий, розумний, освічений куркуль, 30-ти років. Такий може успішно завойовувати вплив на селі й боротись за свою ролю в історії. Філософ і ватажок заможнього хуторянства. Досконало знає хиби своєї суспільної верстви і, яко мога, бореться з цими хибами, переховує своїх соціяльних „ближніх“. Заживаючи кохання, ніколи не губить розуму. Читає „Правду“, знає, що писали Маркс і Ленін і т. ін. Це допомагає йому в боротьбі за панування над слабшими.

Омелько Ступа — його батько.

Гнат Ступа; Микита Ступа — його дядьки. Зжандармовані мугирі. Задаваки.

Лукеря — Федькова тітка. Квінт-есенція куркулихи. Здоровенне, самовпевнене бабило — „не препятствуй моему ндраву“.

Стефан — дідок із біженців.

Піп — постать без слів.

Муся — попівна. Удовиця з тілом. На філософії розуміється не дуже то. Регочеться з дражливим нахабством і бере від життя без зайвих міркувань. Одначе здатна підвестись до іронії над становищем „соперниці“. Хоч іронія та знов таки походить від нахабства.

Білий дід — персонаж із мас.

I-й та II-й члени комуні.

Інші члени комуні, жінки, молодь.

Хуторяни, молодиці, чоловіки, баби й діти.

Діється за наших часів на Україні.

ДІЯ І.

Узлісся. Далеко в глибині хатка лісового. Ліворуч вдалену розбіглися жовто-зелені поля. Передзахідні золоті плями світла на нивах і деревах. Далеко в лісу чути неясну пісню. За лаштунками чоловічий голос: „Паняй, паняй, Васю... бери цабе... мати пречиста... Бери цабе, щоб тобі... а.“ Хлопчачий крик: „Ну-ж ти цюди, куди тягнеш, щоб тобі... но“.

Бинда. *(Виходить на кін з сокирою, вимахує рукою)*. Повертай, повертай... Цією дорогою аж до ниви, а я тут вирубаю берестка на люшню. *(Оглядається)*.

Федько Ступа. *(виходить з лісу)* Берестка, чи дубчака?..

Бинда. Що?.. Хто?.. Що ви сказали? *(Ховає сокиру за спину)*.

Федько. Хіба не чули?

Бинда. Не чув... побий мене господь не чув. *(Хреститься)*.

Федько. *(Регочеться)* Не чули? Здорові були. Федора Ступу не пізнали?..

Бинда. Тю, ти диви на нього!.. А-ж це Федор Омельянович! *(Трясе обома руками Федькову руку)* А ви-ж це куди розігналися?

Федько. До вашого села.

Бинда. Ага. Ну, от прибий мене господь не впізнав. Хазяйнуєте, значиться?

Федько. Атож

Бинда. Святе діло.

Федько. Еге, як той казав: „Ори, мели, їж“.

Бинда. Ну да, щоб його трясця зорала, господи помилуй... От мені дивно: чоловік ви образований, ви стільки труда поклали на ту науку і тепер мужицьким ділом займаєтеся...

Федько. Дивно?

Бинда. Пойнятно дивно.

Федько. *(стримуючи себе, лагідно)* Шкода мені вас, дядюню.

Бинда. Ярунда, чого там шкодувати? Аби живі, а голі будемо, хрест мене накажи. Ха-ха-ха...

Федько. Ну, це ще ворожка на двоє сказала. Я, припустім, не хочу бути голим... *Виймає цигарницю*). Закурюйте, дядюню...

Бинда. Спасибі... *(Запалили)*. Хороші папіроски, наче, ладан пахнуть, прибий мене господь... І чого ви тільки не женитесь, Федоре Омельяновичу?..

Федько. А що, хіба час?.. *(Сміється)* Та немає пари.

Бинда. Ну, звиніть. А хіба попівна не той... не як його... не йдють?.. Ви - ж наче вхажували, га?..

Федько. *(вражений, але цілком себе стримує)* Ну, як вам сказати... Признатися, не дуже то я радий з цими попами... Ет, туман народній. Ну, треба поспішати. *(Хоче йти)*.

Бинда. Хм, а то казали, що ви вхажували. А, той, чого, ж це ви до нас?

Федько. Агронома треба побачити.

Бинда. А стійте. Вони мають бути ось певне тут, бо загадували хлопці зібратися.

Федько. Хто загадував?

Бинда. Та той же таки Загатин студент, Юхим. Та це, знаєте... пустяк, не вам кажучи.

Федько. *(Насторожився)* Який, кажете, пустяк?

Бинда. Ет, нема про що й говорить. Мене теж соприглашали, та я мать не прийду. Чого там... Однаково нічого з цього не вийде, тільки клопіт.

Федько. *(Стримано, навіть байдуже)* Що-ж там таке, скажіть, як маєте охоту.

Бинда. Та... комуну хотять заснувати... прости господи. Одне слово пустяк... Хороші папироси, прибий мене бог, хороші... Прощайте. *(Пішов у ліс)*.

Федько. Дядюню! *(Розваживши щось, подається за ним)*:

Трохи ближче з лісу лунають згуки червоноармійської пісні. Іде, співаючи молодь. Іноді розлягається гучне перекукування: „А—гов, Чижик, Чижик, де ти та-ам“.. І в відповідь летить чутніший голос: „Валяй, валяй до табору.. За мн-о-о-ю.“ Потім чийсь одинокий голос зачинає: „По-о синьому морі... і раптом зривається під дзвінкий жіночий сміх.

Зліва виходять Радіон і Поля.

Поля: Чудово. Тільки не хорошо, що ми відбилися од гурту.

Радіон. Ви не зважаєте на мої слова...

Поля. Що? Ні, я слухаю... От ми вже й прийшли.

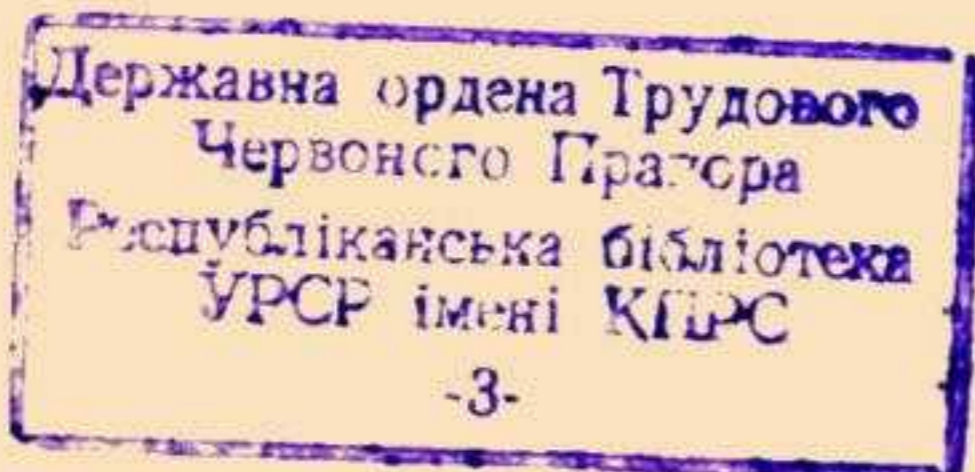
Радіон. Ви не слухаєте мене.

Поля. Стривайте, це тут. Чижик казав, отам, отам де два дуби, а біля них третій, де зелена трава і ясне небо... *(сміється)* Це тут.

Радіон. А, до дідька того Чижика.

Поля. А це що? Ви чого ненавидите його?

Радіон. Я? Чижика?

Поля. Та Чижика, ж, Чижика. (Сухо) Ви здається й до Юхима ставитесь трошки опозиційно. Кажіть.

Радіон. Я? Чижика? І... не розумію. Я-ж не можу відповідати за те, що людині здається.

Поля. (Лагідніше) Ну, годі, годі...

Радіон. Та ні, прошу, але я зовсім не збираюсь жартувати. Я потрібую трохи більшої уваги до своїх слів. Тим більше, що в кажу тільки один раз.

Поля. (Зараз стає серйозною. Тихше). Вибачте. Але я така рада. Я так хвилююся ці дні. Я буду вас слухати уважно, уважно.

Радіон. (Зворушено) Ви раді? Це правда? Ви хвилюєтесь?..

Поля. Я сильно рада. Якесь могуче почуття. Віра. Певність. Я ніколи не почувала нічого подібного.

Радіон. (Зробив рух).

Поля. Ви помітили, як він підходить до цього?

Радіон. Хто? До чого?

Поля. Та Юхим же .. Гаряче, але цілком реально. Коли він говорить, ви відчуваєте силу. Просту, зрозумілу силу. Ви чули, як він говорив з батьками, з селянами, з жінками?

Радіон. (Коли мова йде про Юхима, нервує, міниться) Ну, ну, далі... далі, прошу.

Поля. Ви чули? Правда-ж це сила? І в неї не можна не вірити. І я певна, я вірю, що ми зробимо. І тоді, тоді... Ви уявляєте! Тоді буде зовсім інше. Тоді ми з вами попрацюємо. (Хапає його за руку).

Радіон. Так, так. Я знаю. Але, Полю, прошу прийняти це, як найсерйозніше. Я...

Поля. Мовчіть...

Радіон. Я люблю вас.

(Якийсь час триває ніякова павза).

Радіон. Так. Хіба ви цього не бачите? Вам неприємно?

Поля. *(Тихо)* Навіщо це? Саме тепер, коли... Ні...

Радіон. Тепер, іменно тепер. Це дасть мені силу, це буде мені вогнем, піднесенням.

Поля. А сама справа, то не піднесення? Ну, навіщо ви?

Радіон. Вам навіть слухати неприємно.

Поля. Та облиште ви оце „неприємно“, „приємно“...

Радіон. То що-ж? Скажіть. Може я опізнився?

Поля. Не треба... Пустіть мої пальці. Я не знаю, що вам треба сказати. Ви хороша людина, ви чулий... але я не знаю. Я-ж так хороше до вас ставилась. Завжди. Хіба ні, „пані-товаришу“.

Радіон. Ми дорослі і мусимо говорити, як дорослі. Я хочу, щоб ви завжди були зі мною. Щоб ви були моєю...

Поля. ...власністю.

Радіон. Жоною. Я вас люблю. І хіба є мені радість без вас? Хіба я буду так працювати? Ні, я не можу. Тільки так.

Поля. Тільки так. Сто і ні копійки менше. Чисто, як баришники.

Радіон. Що?

Поля. Не ображайтесь. Я не хотіла образити.

Радіон. Моя любов не може мене образити.

Поля. (*Вагається*) Не сердьтєся. Я не хотїла. Ну, хорошиий... Ну, що я вам скажу. Я нічого не можу вам сказати... Я подумаю.

Радіон. Подумаєте. Ха! Чудова має бути відповідь. (*Ніякова мовчанка*).

Поля. Чом же це їх немає?

З лісу чуто Чижиків голос: „Валяй, валяй до та-а-бору.. За мною...“ Йому хтось відповідає: „Го-ов, марш, марш“... Наближається пісня.

Чи жик та Митя, навантажєні кошачками, свитками, ряднами, виходять злів.

Чи жик. А, дезертири четвертого фронту вже тут. Ху! Нєхай вам западеться, пропала печінка, перервалася. Знимайте з мене, знимайте.

Митя. (*Кинув одєжу*) Отак. Давай сюди. Зараз. Отак. (*Скидає з Чижика*) Стєли його, розправляй його. (*Гукає*) Аго-о-ов, сюди-и-и...

Поля. Бідний Петрунь.

Чи жик. Що? Я? бідний. Митька ти чув?

Митя. Чув, не згодєн.

Чи жик. Ади, я бідний. А ліси, а небо, а повітря, трава, а кузочки? Чиє це? Моє! Все моє. І я — всіх!

Поля. Та ні — не те. Що підірвавсь.

Чи жик. А, ви за печінку. Да, печінка була добра. Лікар казав — наслєдственна, хороша. Та воно „заростьот — розсосьотся“. А тепєр — ло-ожи-ись. Во-о-льно...

(Простягаєтьсє з Митьою на свиті, запалють цигарки. Чи жик чмише, кашляє і кидає цигарку гєть).

Поля. (*До Радіона, тихо*) Ну, чого ви такий? Хїба-ж можна з таким обличчям робити справу. Ех, ви. Щє-ж не знаєте відповіди.

Радіон. Думаєте, що не знаю?
Поля. Та не знаєте-ж.

*(Юхим, Наталя, Микола та інша
молодь виходять зліва, співаючи під марш).*

Греми, греми, могутня пісне,
Як ті громи весняних бурь.
Най знає панство ненависне,
Що наша армія, як мур.

Капіталісти і вельможі
На вас загибель, смерть прийде.
Дрижіть, недобитки ворожі,
Чорвона армія іде...

Голоси. *(що мішаються з піснею)* — Здо-
рові, братця!.. А Чирик уже одпочиває?

— Чирик, давай розпорядження!

— Чудесне місце вибрали!

Чирик. *(схоплюється їм назустріч з про-
тестом)*. Митько, ти чув? Тебе назвали вель-
можою, а мене капіталістою. Хапай дрючка,
ми їм покажемо!

*(Сміх. Всі з гомоном оглядають галяву.
Де-хто падає на простелені свити).*

Микола. Ні, ти, Чирику, скажи мені, як
ти можеш оте пережити?

Чирик. Що саме?

Микола. Ти з ким ішов?

Чирик. З оцією вельможою. *(Обіймає
Митьку)*.

Микола. А Поля з ким?

Чирик. Поля? Це б то оця... піонерка?
З „пані-товаришем“ *(Юхим при цьому кинув
погляд на Полю і одійшов)*.

Микола. Ото ж бо то й є, що з „пані-
товаришем“. А з тобою ніхто. Хотіла тебе На-
таля пошкодувать, та...

Чи ж и к. Ну, це вже ти, як - би тут по-м'якше сказати, вроді не брешеш... Хотіла. Хм.

Микола. Диви, ще й не вірить. Та ми не пустили *(Налиляється до нього)* Юхим придержав, тим тільки й спаслася... *(Сміх)*.

Чи ж и к. *(Мурчить)* І не нада... Думаєте, смерть собі заподію... *(Кинув оком на Наталю, що цілий час не знаходить собі місця. Одійшов.)* Е-ех, а ще товариші.

Ю х и м. Може годі про те, хто з ким ішов. Я так гадаю, що всі мали право й можливість вибирати собі пару, яка тільки найлюбіша. *(Знову глянув на Полю, що знизилася при цьому очі.)* Так?

Чи ж и к. *(Скипів)* Та де ж усі? Я...

Наталю. Де ж...

Ю х и м. *(взяв її за руку)* Ш-ш-ш, Наталю, не шуми, однаково ж нічого не pomoжеться, а то ще й мамі скажу.

Чи ж и к. Краще бабі своїй скажи, вона ще серйозніша...

Ю х и м. Добре, можна й бабі. А ти друже мій, прибережи енергію, вона ще нам згодиться. Отже: це право й можливість лишаться при кожному й на цілий вечір, лиш тільки ми кінчимо справу.

Радіон. Розуміється, пані-товаришу, що всяк має право...

Ю х и м. *(Стримано)* Так, я знаю, що ви цілком мене підтримуєте. Отже, друзі мої. Чи ж и к, друже мій, тебе це теж обходить.

Чи ж и к: Га? *(Підходив був до Наталі, та раптом обернувся)* Я тебе слухаю, Цицероне. *(Зітхнув)*.

Ю х и м. Прекрасно робиш. Твоя мудрість завжди при тобі.

Ч и ж и к. Та вже, ж... *Óмнія мéа мéкум порто... *)* (*Зітхнув*).

Ю х и м. Отже ти в порядку товариської дисципліни, одна нога тут...

Ч и ж и к. ... а друга там. Де саме?

Ю х и м. Чудово. Ти ловиш думку, як радіо-приймник. Отже ти біжиш на край лісу і приводиш сюди Андрія Загірнього. (*До Полі*) Ваш тато вже мабуть тут?

П о л я. (*Швидко*) Давно мабуть.

Ю х и м. Друже, ти чуєш? Далі Бинду, Тодосю, Колісничка і всіх, хто з ними в полі. І мого батька теж.

Ч и ж и к. І тоді ми розпалимо тут огнище і, як колись наші прапрадіди, і наші колишні прапрабаби, зберемося круг нього на велику нараду. Тільки чи не краще буде мені взяти з собою ще одного делегата?... хоч якого-небудь. (*Повів очима на Наталю*). Я так сам собі думаю, що вдвох буде поважніше.

Н а т а л я. (*З надією в голосі*). Та навіщо там удвох... Досить і тебе самого... тільки що ти лісу не знаєш... заблудиш...

Ю х и м. (*Посміхнувшись*). Нічого, не турбуйся, він знає ліс не погано.

Ч и ж и к. (*До Наталі*) Собственно говоря, чого вам нада? Я думав зовсім за Митьку.

(*Сміх. Чижик твидко повертається і йде праворуч*).

В с і. (*Вслід*) Щасливо! Іди здоров, та швидче повертайся!

*) Все мое ношу при собі.

Ю х и м. Друзі мої! Ви почуваєте, яке це щастя жити!..

Г о л о с и. Га! Несподіваний винахід!
Жить і творити!..

Р а д і о н. Іменно: жить і творити! Так, пані-товаришу, жить і творити! Бо коли просто жить фізіологічним життям, то ще не є велике щастя.

П о л я. *(Скипівши)* Ну, розуміється. А він же в якому змислі це сказав?

Ю х и м. *(До Радіона)* Ваша правда. *(Ледве помітна посмішка)* Дуже радий, що ми з вами цілком сходимось в поглядах на життя. *(До всіх)* А тепер знаєте що?

В с і. А саме? Що тепер?

Ю х и м. По дрова! Згода?

В с і. Згода! Це й справді буде прекрасно!

Ю х и м. Ухвалено! Наліво кругом! Марш!

Всі з гомоном та сміхом біжать у ліс. Юхим рушив був у той бік, куди пішла Поля, але раптом круто повернув і йде поважно в другий бік.

М и т я. *(Теж був зірвався, але потім став)* Я готую місце для огнища.

(Розкидає геть свитки та рядна, готує місце, наспівує).

Н а т а л я. *(Повертається з лісу з гіллячкою)* Як ти гадаєш Митю, він не заблудить?

М и т я. Хто? Юхим?

Н а т а л я. Ні, той, як його... от забула... Петрунь...

М и т я. Чижик? *(Подивився на неї знизу до гори)*. Ну, знаєш, що? Брось мені приставлять Чичерина. Іди, йди по дрова.

Н а т а л я. Побачиш—заблудить. Він лісу не знає. Він пішов цієї дорогою, а там є ку-

щі... А я знаю. А він заблудить... Митю, їй право заблудить. Треба йому показати.

Митя. Ось я тобі покажу *(Бере лозинку)*
Пшла.

Наталя. Отто! Який ти. І поговорить з тобою не можна, як з братом. Секретар ЦК та й годі. Подумаєш!

Митя. Іди, йди, бо я тебе цекакну. *(Підняв лозинку)*

(Наталя пішла)

Митя. *(Вслід їй)* Народ... ніякої дисципліни.

Радіон. *(Несе кілька дрючків)* А це хто приніс?

Митя. Це? Та оте-ж сестриня моє.

Радіон. А-а...

Митя. Та кидайте-ж. Тепер я піду. *(Пішов).*

Радіон. А... той. Ні, її ще не було. *(Запалює цигарку)*

Юхим. *(З дровами)* Іде робота. Ех, і розпалимо-ж ми огнище, товаришу Радіоне!

Радіон. *(По павзі)* Да, повинні. Все залежатиме од нас самих. Ну, я пішов *(Виходить).*

Юхим. *(Услід йому)* Так, все залежатиме от самих тих, що робитимуть комуну. *(Пожбурих дрова, став, широко розправив груди й заспівав):*

Греми, греми, могутня пісне.
Як ті громи весняних бурь...

Поля. *(З дровами)* О, це ви?... *(стала)*

Юхим. Це я.

Поля. Я не знала, що ви тут.

Юхим. І я не знав, слово чести.

(Стоять, дивляться одне одному в вічі)

Поля: Вам справді так хороше жити?

Юхим: О, так! Але чом же ви не покладете ці дрова? *(Бере в неї з рук і кидає на купу)* Ну...

(Радіон витикається з-за дерева, але побачивши їх, одходить назад, гостро вражений).

Юхим: А вам як?

Поля. Як ніколи!.. Чого-ж ми стоїмо?

Юхим: Ха-ха-ха! Всі працюють, а ми тим часом... *(Знову довго подивилися одне одному в вічі)*. Чудно. І земляки ми, а так не дуже знаємо одне одного. Проте... руку! *(Сильно стис)*. У вас я бачу нема сумнівів.

Поля. *(Щиро)*. Немає! Ходім, *(Пішли)*.

(Зліва з'являється Федько, обдивляється)

Радіон: *(Несе дрючок, підходить до Федька на-кілька кроків)*. А це хто?

Федько. *(Упевнено)*. Це я.

Радіон. *(Підходить ближче)*. Хто ви?

Федько. *(Говорить свідомий своєї гідності)*. Не впізнали, Радіоне Павловичу? *(піднімає бриля)*. Я, Федір Ступа.

Радіон. Дуже радий. Круча. *(Тиснуть руки)*. Це ми тут, знаєте, пані-товаришу, щось подібне до пікнічка... Так от дрова зносимо.

Федько. Знаю, знаю, все знаю. Тому й прийшов, що знав, де вас шукати.

Радіон. А, так ви до нашої кампанії?

Федько. М-м... не зовсім... Хоча я, звичайно, дуже радий, але зараз я...

Радіон. Значить маєте до мене справу?

Федько. Так, пробачте, що іменно тут, але я не хотів гаяти часу...

Радіон Дуже прошу. Ви, пані-товаришу, десь певне вчитель будете?

Федько. Не те щоб зовсім, а як вам сказати... Ні, я нікого нічому не вчу. Просто орю землю. Роблю на своїй ниві разом з своїми батьками та з сусідами. Отак. Робимо і живемо, як уміємо.

Радіон. Ага, ви з Кривого хутора

Федько. Так, я з Кривого хутора. Федір Ступа. Тепер ви мене знаєте?

Радіон. *(Стримано)*. Ступа. Так, тепер я вас знаю, А в чому справа?

Федько. Може я вас затримую? *(Посміхнувся)*.

Радіон. Прошу, прошу.

Федько. Бачте, справа така, що я не можу зараз докладно її вам з'ясувати. Я - б вас просив заїхати до нас на хутір. І то якомога швидче.

(З'являється Поля з дровами слухає)

Радіон. Але то не таке щось конфедційально, щоб ви не могли зараз хоч коротко сказати?

Федько. *(Розгадуючи)*. Певна річ. *(Витягає цигарницю)*. Палите? *(Запалюють)*. Справа така. Ми згадали собі скласти товариство

Радіон. Товариство? яке?

Федько. Хлібороби. Мій батько, наші сусіди. Понад п'ятнадцять дворів.

Радіон. *(Не розуміючи)*. Ну, то що це мене обходить?...

Федько. Просто: ми би ради були мати вас за члена нашого товариства.

Радіон. Не розумію.

Федько. Річ дуже ясна. Ми дістанемо офіційне затвердження від уряду. І ви, як повноправний член нашої артілі, діставатимете свою частину прибутків. Я так гадаю, що вам не треба такого багато часу, щоб працювати в ній. А в тім і нам, і вам буде це співробітництво дуже зручне.

Радіон Ага... (замислився)

Поля. (Решуче підходить, кидає дрова). О, тут хтось є... Доброго вечора (Радіон ніяково шарпнувся)

Федько. (Галантно скидає бриля). Здрастуйте, Поліно Андрійовно... (Іронично) Дровця збираєте?

Поля. (Вороже). Так, громадянине Ступо. Дровця збираємо. Будемо грітися. Я вам здається перешкодила?..

Федько. Що ви, що ви! Навпаки, дуже приємно.

Поля. Та невже? Справді?

Федько. Ви ще можете сумніватися? Я такий радий вас бачити, хоч випадково.

Поля. Оце!.. А я й не знала. Хм... Така приємна несподіванка.

Федько. Але я здається вас затримую?

Поля. Мене?.. Ви?.. Ха-ха-ха! Як же це ви мене затримуєте?

Радіон. Тут власне...

Поля. Що власне? Нічого тут не власне...

Радіон. Але-ж тут, розумієте...

Поля. Я нічого тут поки що не розумію.

Федько. Маєте рацію!.. Бо й нема чого розуміти. Ми випадково зустрілися з Радіоном Павловичем і... запалили собі.

Поля. Зустрілися і запалили?.. Ха-ха-ха!

Чудово! Такий приємний випадок. Зустрілись і запалили.

Федько. (*Загнаний на слизьке*). Але мені час. Прошу пробачити. Я ніяк не можу. У мене справи.

Поля. О, будь ласка. Будь ласка. Не смію затримувати.

Федько. На все. (*Прощаючись тихо до Радіона*) Чекаємо з відповіддю. Сподіваємось, що, подумавши над цим як слід, ви сами побачите, що... (*До Полі*). На все. (*Вклонився, пішов*).

Поля. (*Вслід йому*). Ха-ха-ха! Зустрілись і запалили. (*Серйозно*) Чого його притаскало?

Радіон. Та тут власне... Нічого такого. Нічого власне особливого.

Поля. А! це ви мене так любите?

Радіон. (*Нестримано*) Я вас... так! Я не хочу казати, як я вас люблю. Я бачу, як ви дивитесь на того зальотного студента Юхима. Тепер я розумію. Я ніколи од вас цього не чекав.

Поля. Що це я чую? (*Затуля вуха*) Замовчіть мені, бо я перестану вас поважати. (*Суворо*) Що ви розумієте? Що? І вам не соромно? Ви насмілились мені... Говоріть, чого приходив цей хуторянський делегат. Ну!

Радіон. Пробачте, мені здалось...

Поля. Це не цікаво, що вам здалось. Я питаю, чого він приходив?

Радіон. Вони засновують товариство.

Поля. І...

Радіон. Хотять, щоб я вступив до них.

Поля. Так. Я все чула. І я не припускаю думки, що ви підете. Ви не підете! А як що

підете, то проти всіх нас. І проти мене. Так і знайте...

Радіон. Полю, що ви таке говорите... Що це значить?

Поля. Це значить, що хуторяни, хочуть з нами боротися. Це значить, що вони ловлять вас, для своїх цілів. Зрозуміли? А тепер відповідайте: ви підете до них? (*Гостро на нього дивиться*)

Радіон. Інтелегентна людина, коли щиро приходить до чого, коли вона зв'язується в роботі з новими товаришами, то відтоді це становить внутрішній зміст її життя. І не думайте, що ними так легко можна нехтувати. Кожна зміна поглядів, всі ці духові зломи щось цій людині коштують. Що-до мене, то я просив би побільше віри... І... коли-ж на решті ви... мені...

Поля. Знову...

(*Приходять Чижик, Юхим, Наталя, Микола, Митя, Загірний, Колісничок, Загата, Бинда та інші селяни, всі провадять далі розмову, вітаються, гомонять. Розмови йдуть в кількох групах*).

Колісничок. А я вам кажу, що вийде! (*До Бинди*) От я, я тобі кажу, що вийде...

Голоси. Доброго вечора. Хороше місце. Затишне.

Бинда (*До Колісничка*). А як же! І я так само кажу: вийде. Об'язательно вийде! Тільки що?

Коліснич. Здрастуйте, Радіоне Павловичу. (*До Бинди*). Що вийде? Комуна вийде! А ти думав що?

Бинда. Дух з тебе вийде, а не комуна, от що...

Коліснич. Хай з тебе краще кишки вийдуть...

Бинда. І вийдуть, побий мене господь, вийдуть. І з тебе вийдуть, а ти думаєш не вийдуть?..

Юхим. Ну, ну, дядьку Романе, ще не час наводити паніку.

Голоси. Правда! Ото ще... І плеще тим язиком...

Чижик. Валяйте, валяйте, дядю, це грошей не стоїть...

Голоси. Та чого там! Діло робім!

Чижик. Все добре, але без мене й тут немає порядку.

Юхим. Друже, на що ти натякаєш?

Чижик. Немає дров. Доведеться нам, товаришко Наталю, піти та принести...

Наталя. Я й не знаю...

Юхим. На що вам бити ноги? Он трошки є. *(Показує на кучу)*. Сядь, Петруню, і розпали огнище...

Чижик. Ну, от, я так і знав! І так ціле життя, одколи на світ народився...

(Серед молоді сміх).

Юхим. Ну, вибирайте місця.

(Де-хто сідає, а хто стоїть навколо огнища, що розпалює Чижик).

Коліснич. Чистий тобі Сполком засідає.

Бинда. Як в око вліпив, бог мене побий. Тьфу! Як дитина мала, так і ти... Теж Сполком...

Чижик. Е, як би це вам хто вліпив зараз в око, це було-б харашо, може-б вам розвиднилося.

(Сміх).

Загата. Сміхом на Романові слова відповідать не доводиться... Треба щось іншого казати.

Коліснич. (*гаряче*). Що-ж йому казати? От тільки засміється йому в бороду, та й усе, раз він не поніма діла.

Бинда. А засмієшся, побачиш, на кутні заємієшся, накажи мене господь... Аж борода тобі облізе.

Загірний. Годі! (*Шоволі стихають*). Діло це трудне, але Романа теж не доводиться нам слухати. (*Галас*).

Всі. А так. Ми всі рішили!

Треба тільки добре обміркувати...

Щоб тільки не зостатся й без того
хозяйствечка, що зараз маємо.

Бинда (*Хоче перекричати*). Ото-то... А побачите, як не підете з торбами по-під вікна, побачите... Як ви протрахкаєтесь.

Кілька голосів. (*Биндині одностумці*). А протрахкаються! Що й казати!

Юхим (*Рішуче*). Порядку трошки. Порядку. (*Стихають*). Протрахкаться звичайно можна. Тільки не ждїть, дядьку Биндо. Не для того ми витрахкали з землі кого треба було. (*З великоюсилою переконання*). Я кажу тільки ось що: ніхто не зможе нас разраяти. Ніхто! Ні вороги, ні... отакі приятелі... Ніхто!

Поля (*Перебила*). Ніхто! Іменно ніхто!

Коліснич. А кого нам боятися? Кого?

Голоси. Правда! Главне, щоб не боятися!

Поля. Пані-товаришу, чому-ж мовчите?
Просимо.

Голоси. Як ви гадаєте?

Бинда. А як же, просїть. Ось почувете, що вам товариш агроном скажуть...

Радіон. Я хотів сказати, що я цілком, звичайно, підтримую. На мою думку справа цілком ясна. В нас доволі культурних сил. Тільки, дружно. Більше віри в себе і в товаришів, це головне.

Юхим (Суворо). А найголовніше — що у нас доволі чорних рук, що до цієї справи беруться, і що нам допоможуть робітники з заводу.

Всі. Правда! Один за одного...

Поля. І перш за все — комуна! Правда, пані-товаришу?

Радіон. Життя. Перш за все.

Коліснич. Коли ще й робітники допоможуть, то запишіть на камені: комуна наша буде і ніякий чорт цьому не перешкодить!

Бинда. От як раз чорт, господи прости, і заплутає вас.

Всі (Крім Бинди та його товариша). Ніякий чорт!

Поля. Навіть хуторянське „товариство хліборобів“.

Чижик. Що?

Всі. Яке товариство?

Поля. Ступа засновує.

Юхим. Ступа?

Радіон. Розумієте? Хе! Ну, іщо-ж...

Бинда (Ідко). Що-ж ви йому заперетите?.. Тепер всім розрішається... Мають повне право.

Чижик. Ну, а на це як ви дивитись, дядьку Романе. Протрахається Ступа, чи ні?

Бинда, Ступа? Що Ступа! Це інший табак. То-ж Ступа, а то ти, Петро Чижик, господи помилуй мене грішного.

(Сміх).

Голоси. Це вже зовсім по дурному.

Чирик. Значить їм можна, а нам дзуськи? Ну, це вже розкажіть вашій бабі... Я Чирик. Але ми й Бинду перебиндимо й Ступу перетовчемо!

Бинда. Ой, сливи мої, нема на вас крапів'яного мішка. Тьфу, прости господи! (*Бинда та його однокласці, плюнувши, залишають збори*).

Голоси. (*Вслід їм*). Ідіть здорові!.. та знаєш куди плюньте?..

Коліснич. (*Схвильовано*). Ех, Петька!.. Так їх!..

Поля. Уявіть, приходив посланець запрошувати товариша Кручу до свого товариства...

Радіон, Да... Уявіть!.. Хм.

Чирик. Хм...

Всі. Ловко... Та як же воно буде? (*Мовчанка*).

Юхим (*Напружено подивився на Радіона*). Попрацюємо, поборимось з ними, товаришу Радіоне?

Радіон. Наша мета — задумане. Звичайно, як вони захотять нам шкодить, то..

Юхим. Товариші! Ні кроку назад! Відряжайте завтра-ж делегацію до заводу! Хто стане поперек шляху, того ми просто розчавим ногами! Хто спробує перебороть тебе сумнівами відповідай йому...

Поля, Чирик і молодь (*з великим піднесенням*)... Хай живе комуна!

Всі (*Захоплено, сильно*). Житиме!.. Житиме!..

Коліснич. (*В тому-ж тоні*). Робімо списки, плани!..

Г о л о с и. Беріться Юхим, товариш Круча, Загата, Колісник, Поля.

В с і. До роботи!..

Ю х и м. Єсть! Значить до роботи!

(Яскраво горить багаття).

Р а д і о н. Отак колись наші древні прапрадіди сиділи біля вогню і радились... А навколо шуміли ліси і шелестіла тирса... Вони їли просо, та й те здобували нелюдською працею... Ми-ж їхні праправнуки, пізнаємо закони землі. Ми скажемо: „Відшелестіла тирса“... Перед нами надзвичайні шляхи до...

Ч и ж и к. Цицероне, доволі, бо я заплачу...

(Сміх).

Г о л о с и. Ну, час нам до коней. За тиждень маєте подавати... Держись хлопці! *(З гомоном розходяться).*

Р а д і о н *(Затримує Полю).* Полю...

П о л я. *(Захоплено).* Ну, що! Радійте-ж!.. Співайте!..

Р а д і о н. Полю!..

П о л я. І побільше віри, це головне, ви сказали...

(В радісному збудженні біжить в ліс, де губиться гомін товаришів).

Р а д і о н *(Гванувся за нею, але стримує себе і залишається на місці, Потому дуже повільно йде в інший бік лісу. Обличчя йому стемніло).* Віри... віри... *(Вийшов).*

Ю х и м *(Повертається з Полею).* О!.. Ви не знаєте... Які-б я зараз гори перевернув!..

П о л я *(Тихо).* Знаю...

Ю х и м. Полю!.. Ех, що там казати! Все одно не скажеш.

Поля (*Ще тихше*). Я знаю... Я вірю...
(*Він узяв її руки в свої чорні сильні руки і зтис їх*).

Юхим. Боляче? (*Усміхнувся*).

Поля. Ні. (*Рванулася до нього в залваті*). О, як хороше! Яке свято!.. Все співає!.. Все радіє в мені...

(*Радіон повернувся, щось сказати Полі*).

Радіон (*Побачив, став глибоко вражений*). О! (*До Юхима*). Ви тут?

Юхим (*Просто і радісно*). Я тут! Починаємо, друзі мої! Де-ж це всі?.. Починаємо, друзі!

Радіон. Починаєте? (*Болізно засміявся*)
І побільше віри в товаришів... (*До Полі*). Так, пані-товаришу? Ха-ха-ха!..

Поля (*Обурено підносить голову, підходить до нього зовсім близько, пронизує його гнівним поглядом*): Так! Побільше віри...

Юхим (*Хмурніє й дивиться з під лоба, на цю сцену*).

Завіса.

ДІЯ II.

Поліна кімната. Стіл до писання. Полиці з книжками. Портрет Маркса. На стіні килим. Далі ще невеличкий столик і канапка обтягнута темною шкірою. На столику гріється на примусі чайник. Двоє дверей: вхідні і до учительської.

Поля (*Гнівно зіжмакала лист*). А як ні „пані-товаришу“... (*Павза*). Тоді що?.. Тоді куди ви підете?.. Ух, ви!.. баришники... (*Кинулася до столу, взялася писати і раптом подрала папір на шматочки й кинула пріч. Замислилася. У двері постукали. Схопилась, насторожилась*). Прошу.

Входить Чирик. Він стомлений від біганини, але веселий, захоплений. Зараз він шукає Наталю.

Поля. Петрунь...

Чирик. Прошу без фамілярності. Не петрунькайте, будь ласка.

Поля. А це що за новина?

Чирик. Прошу, така новина, що потрудіться називати члена комуни Чирика, іменно Чириком, а не якоюсь там петрунькою. *(Раптом зовсім міняє тон).* Дайте сірничка.

Поля. Дивно. Невже почали палити?

Чирик. І це їй дивно! Та немислимо-ж отаку нагрузку знести... А запалив і все тобі ясно.

(Запалює, але зараз же чмише, кашляє і витирає сльози).

Поля. Ну що? Все ясно?

Чирик *(Кинув цигарку)*. Все ясно!.. Ланпач робиться і дерево тешеться. Камінчик до камінчика і гвинтик до гвинтика. Тик і готово! Раз по пальці, раз по головці, і діло йде. Комуна розпукується, як велика брунька на весні... А все хто? Я.

Поля. Та ви ж у нас надзвичайний.

Чирик. Знов образа. От у тім то й річ, що я звичайнісінький собі робітфаківець. Власне вже бери вище: студент! Кхм. Член комуни Чирик! І нічого в мені надзвичайного немає ні з середини, ні з надвору. *(Вколос).* Не люблю всяких надзвичайностей... Бо ми люди прості, не агрономи, а мужики...

Поля *(Всміхнулася)*. А хіба, як агрономи, то що? Не такі люди, чи не з того тіста?

Чирик. Тісто те саме, та дрожжі не ті.

Поля. Он як. Ну, а інженери?

Чи ж и к. Фю-іть, фіть. Прирівняли... Це ви про Юхима?..

Поля. Та хоч би. Та й ви будете колись інженером.

Чи ж и к. Пробачте: доктором! Гм. Доктор медицини Чи ж и к Петро Кондратович! Да. Але це ви не туди заїхали. Інженера й доктора не чіпайте. Бо це хто? Совецький мужик. Дрожжі вам знайомі, ріднісінькі, житні, пшеничні, ячні—смачні. Але я власне не того прийшов. Да, Юхим має повернутись от-от — як не видно.

Поля. *(Радісно)*. Напевне?

Чи ж и к. *(Глибокодумно)*. Н-да... на-певне... Це вам неприємно, здається?

Поля. *(Зніяковіла)*. Киньте жарти. Ну, як справи? Дають землю?

Чи ж и к. Поживете, почувете, як кажуть французи. Але я не того прийшов.

Поля. Та чого-ж ви прийшли?

Чи ж и к. Я власне шукаю одного члена комуни... Неодмінно треба побачити, інакше може загинути справа.

Поля. Кого саме?

Чи ж и к. Так одразу й сказав. А як же. Ви краще кажіть, хто у вас сьогодні був, а я вже вгадаю, кого мені треба.

Поля *(Сміється)*. Таке молоде...

Чи ж и к. ...і таке хитре?.. Від такої масті пішло. Ну, кажіть.

Поля. Хто-ж. Батько був.

Чи ж и к. Далі.

Поля. Загата Іван.

Чи ж и к. Далі.

Поля. Пішанка, Мостовий, Лапа.

Чирик. Далі, далі, далі.

Поля. Та й усі.

Чирик. Усі? А Наталі не було? (*Схопився*). Чи той... Тьфу, і вскочить же в рот... чи того, як його... не було?

Поля (*Всміхається*). Була, була. Чекала та й пішла на роботу. Казала знову прийде.

Чирик (*Схопився за картуз*). На роботу? Значить туди? Це власне мені абсолютно не цікаво. Я не того прийшов. Я хотів побачити Митьку. Його не було?

Поля. Ні, не було.

Чирик. Так би відразу й сказали. Чого-ж ви затримували дурно. Прийшов до зайнятого чоловіка, зроби своє діло і йди собі. На все. (*Побіг*).

Поля. Значить, іде робота, Петруню?

Чирик. Іде, Полюню, йде. Не йде, а летить, і не летить, а кипить. Кипить і шумить. І шумить, і гремить. У комуні будем жити... А диви, самі вірші так з голови й пруть. На все!

Поля. Гаразд. (*На дверях*). То сказати Миті, що він дуже вам потрібний?

Чирик. Власне не кажіть „дуже“, а то бігтиме хлопець через силу, а це небезпечно для серця...

Поля. Ну, гаразд. Коли для серця небезпечно, то... (*Зачинила двері, потім повернулася до вікна*). Чирику, слухайте, Чирику...

Чирик (*З'являється біля вікна на вулиці*). Та мені ж страшенно ніколи... Справи ж чекають.

Поля. Хвилинку. Скажіть, Чирику... Ні, не треба.

Чи ж и к. Е, ні, так не можна дратувати людину. В чім справа?

По л я. Скажіть, Чижику... Ви любили кого небудь?

Чи ж и к (*Страшенно здивований*). Я?... Що я здурів, Чи що!..

По л я. Ні, ви серйозно. І це вам не заважало робити діло?

Чи ж и к (*Розгадуючи*). Знаєте що? Тьомное ето дело, як кажуть англічани. Не компетентний я. Слово чести. Ви знаєте що. Зверніться до... Ні. Іншим разом. Бувайте...

По л я. Але, Чижику. Ну, нічого, нічого, ідіть... Тільки одне слово, одне слово... Правда-ж ви зробили-б для комуни все...

Чи ж и к. Мені здається, що ця жєнщина збирається зробити мені політпроверку...

По л я. Все, все, що тільки може людина, молода людина зробити, не шкодуючи себе ані краплі.

Чи ж и к. Слухайте. Коли оця молода людина починає серед діла розводити ідеалізм, і... опортунізм, футурізм і фашизм... то це небезпечно. Знаєте, Полю, що? Ви певне цю ніч кєпськє спали. Отже ви ляжете. А я побіжу. У мене ж справи. Бувайте!

По л я. Ви навіть покинули-б Наталю і... полюбили, наприклад, мене, або якусь іншу дівчину? Не полюбили б ну... сказали б, що полюбили, коли б це було потрібно для комуни... Правда ж, Чижику, правда?..

Чи ж и к. Політпроверка, щоб я пропав!.. (*Раптом ніжно, по товариському*). Товаришко Полю, дайте вашу лапку. Отак. Бросьте! Пустяк дело. Ось скоро приїде Юхим. Зав-

тра загальні збори... Сонце на небі сяє. Трава зелена шелестить... А зараз мені абсолютно немає часу. Ну, вище голову... *(Побіг)*.

Поля. Так, так... Сонце сяє. Трава зелена шелестить... Комуна росте *(Знову читає листа й рішуче сідає писати відповідь. Відчиняються поволі двері. Входить Бинда. Злякано)*. Хто?

Бинда. Та це я, Полько, це я. Кх *(Тримається трошки нахабно, але перед Польою помітно знижує тон і плутається)*. Здрасте.

Поля. Доброго здоровля *(Чекає)*.

Бинда. Все пишеш?

Поля. Атож.

Бинда. У холодочку собі?

Поля. У холодочку.

Бинда. Атож, бог мене побий, мухи не кусають, хе-хе...

Поля. Зрідка хіба залетить яка...

Бинда. Що? А, нуда, бо всі-ж там, біля ланпачу у глині, в землі колупаються, в кізяках, рай строять, помилуй мня боже... А Полька тут уже якось...

Поля. ...Страждає сердешна.

Бинда. Атож *(Зайшовся тихим реготом)*. А ви там, мовляв, поколупайтесь трохи, коло тії комуни.

Поля *(Рішучіше)*. Та вже не турбуйтеся, дядьку Биндо. Якось дамо порядок, кому й коли що робити.

Бинда. Та чого-ж? Чом-би й ні, ти-ж на те і вчена... щоб у холодочку... А вони на те й мужики...

Поля. Знаєте що, дядьку! Може покиньмо це? Кажіть одразу, чого прийшли?

Бинда. Не наравиця?..

Поля. Ні, не те щоб... Бо ланпач і я робила в чергу три дні, хоч мені й не давали а так, — немає часу довго балакати. То кажіть чого прийшли?

Бинда. Робила? Та ну?.. Оце! Та й не вже-ж воно з того що вийде?

(Увіходить Колісничок).

Колісн. *(Одежа й обличчя заляпано глиною)* Я на хвилинку. Тут відро й копісточку десь...

Поля. Он стоїть. Ви на роботу?

Колісн. Та вже ж, з обіду. Треба нам закінчить отой сарай, щоб було куди з худобою...

Бинда. Та й самим коло худоби, в сарайчику, от і буде, значить, комуна. Хе-хе-хе...

Колісн. *(Обернувся)*. А, це ти тут?.. Все пророкуєш?..

Бинда. Одчепись. Маю діло, от і зайшов.

Колісн. І не всохне тобі язик, отако ним повсігда балабонить!

Бинда. Ні, бог милував до якого часу..

Колісн. Тьфу!..

Бинда. А ну, ти плюнь мені!..

Колісн. От-то злякався!

Бинда. Теж комуніст... боже теля...

Колісн. *(Замахується копісткою)*. Ти, тріпло якесь!..

Поля. Що це? Що ви робите?..

Колісн. Щастя твоє, що це в хаті в Поліни Андрійовни...

Бинда. А то-б ти мені завгорив, мати пречиста!

Колісн. Там би побачив... Зуби визбірав би...

Бинда (*Підступа*). То бий! Чого-ж ти?.. Ану, вдарь!.. ану вдарь!.. Полька, своя. Думаєш, бариня вами править?.. Не стісняйся, вона така сама репана мужичка, як і ми... Правда-ж, Полько? (*Підморгує*).

Поля: Та правда-ж. Але чого вам треба?

Колісн: Не знаєте чого йому треба підлизникові хуторянському?..

Бинда: Не бреши, не бреши!..

Колісн: У самого злидні в кишені, а теж гавкає...

Поля: Ну годі!..

Бинда (*Розпачливо*). А може я теж в кому хочу?

Колісн: На чорта ти нам здався, продажная душа!

Поля: Годі, я вам кажу!

(*Входять Загата, Загірній і ще кілька селян, хто з сокирою, хто з відром, хто з формою до лампачу*).

Разом: Ти пішов та й застряв. А ми тебе ждемо. Чого-ж ти стирчиш тут?

Колісн: Та ось із цим гавкитатором, хай він...

Всі: А, з цим... Охота тобі його зачіпати...

Ти краще переступи, та не наступай... (*Сміх*).

Бинда: Що-ж я вже й не чоловік, прости господи?

Колісн: Гад...

Поля: Знову. Та облиште ви чоловіка. Він прийшов до мене має справу.

Колісн: Знаєм...

Поля: Кручі ніхто з вас не бачив?

Загірний: Ранком я бачив, він кудись бігункою подався.

Поля: Куди саме? Може на хутір?

Загата: А хто його знає. Тією дорогою, а куди—незвісно.

Поля: Нічого вам не казав?

Загірн: Ні, нічого.

Поля: Планів ніяких не давав?

Загата: Та чого-б то він почав там з планами? Чекаємо-ж Юхима... Кажуть, що й Ступа Федько подався в город. І оце сьогодні вранці повернувся.

Поля: Повернувся? Хто бачив?

Бинда: Та й я бачив.

(На нього ззирнулися всі. Він трохи зніяковів.)

Поля: *(Суворо)* Ви що, були в нього?

Бинда: *(Щиро)* Ні, от побий мене бог, не був. Бачив, як він їхав вищою дорогою.

Поля: Ну гаразд. Сьогодні ввечері...

Голоси: Знаємо. Прийдемо...

Бинда *(Кинувся)*. Та ото хочете ще й школу?...

Колісн: А тобі яке діло, що ми хочемо?

Бинда: Та не вийде-ж! Нічого не вийде, хрест мене накажи. Пуп вам перерветься...

Колісн *(Знову скипів)*. Та щоб тебе вже на десятеро розірвало, як ти нам рвеш серце що, дня своїми словами...

(Зчиняється гвалт. Стають навпроти Бинди. Де в кого піднімаються кулаки).

Загата: Ну, що ви за народ такий... Ну, чого...

Загірн: Це диво з ними! Чого ти в'язнеш до нього, Романе? Одчепись ти од нас!

Всі: Так наче ми його за горло берем!

Наче хату в нього віднімаємо!

Бинда (*Кричить*). Ага, ага, ото ж бо то й є, що за горло берете! А ви-ж думали—ні? Це-ж, як що з комуни вийде діло, то й я хочу. А як ні, то ми-ж голі будемо. Засміють люди.., То як же його рішить? Думаєте легко? А ви кажете, що не берете за горло.

Колісн: Душа в тебе заяча, ось що я тобі скажу.

(*Чутно за сценою пісню. Молодь іде на роботу*).

Колісн (*Пересердився, підійшов до вікна*). Хлопці пішли на роботу! (*В захваті*) Ех, їдять його мухи з комарями, ідють робота!.. От як тільки посіємо по плану, переїдемо, зберемо врожай!.. Весілля почнемо гуляти!.. (*В захваті сміється*).

Загата (*Добродушно*). А як же, тебе оженимо... (*Сміх*).

Поля: Правда, правда. (*Нервово сміється*)

Наталія (*Вбігає*). Юхим приїхав.

Поля (*Радісно*). Приїхав!..

Колісн. Невже?

Загірн. Ходім же!

Загата: А де він? Додому поїхав?... Ходім до нас. Про все зараз довідаємось...

Наталія. Просто до хати поїхав... (*З гомоном виходять*)

Бинда (*Затримується*), Так ви, Полю Андрійовно, скажіть мені, буде воно з цього що?...

Поля. Що це ви аж на ви почали мене величати?..

Бинда. (*Замнявся*) Та ні... ви скажіть...

Поля. Буде, чи не буде, а вже ми з своєї дороги не звернемо.

Бинда (*Шкрябає голову*). Гм... Ну, до снідання. (*До себе*) Як дома жінка скаже, щоб її сказило, господи помилуй на цім місці. (*Пішов*).

Поля (*Нервово*). Він нічого не казав?

Наталя. Пробіг підводою просто до хати

Поля. Ти зараз куди?

Наталя. Я... Я ввечері прийду, а зараз я той... Мені треба побачити Митьку. І ніде його не знайду, наче в воду впав. (*Засоромилась*).

Поля (*Ніжно*). Бідна моя. Нічого, він десь вирне.

Митя (*Забризканий глиною з'являється біля вікна на вулиці*). Граждане!.. Юхим приїхав!..

Поля. Дивись. Ось тобі й Митя.

Митя. Кажу, Юхим приїхав з города.

Поля. Та невже?

Наталя: Чого кричиш? Без тебе знаємо.

Митя. Знаєте?... Тьфу, скрізь я спізнаюсь. А хто ще не знає?

Наталя. Та всі вже знають.

Митя. То я побіжу до нього (*Зникає*)

Поля. Митю, ось тобі Наталя щось...

Наталя (*Поспішно*). Та нехай, нехай біжить...

Поля (*Всміхаючись*). Ну, нехай, ти його ввечері побачиш.

Наталя (*Засоромилась*). А може я піду?

Поля. Посидь, певне ще хтось прийде сказати, що приїхав Юхим.

Наталя. Прийде? *(Безнадійно)* Ні, мабуть, уже не прийде... Певне побіг теж до Юхима.

Поля *(Лагідно)*. Неодмінно прийде...

Чижик *(стукає в двері)* Можна?

Наталя *(Радісно)*. Це кого бенеря несе?

Поля *(Всміхається)*. Не знаю. Чийсь незнайомий голос.

Наталя. Хто-ж це такий? *(Хвилюється)*.

Поля. Зараз побачимо. Прошу. *(Чижик увіходить)*.

Наталя. А-а... Це Чижик, а я думала...

Чижик. Ти думала, що Митька?... Ясно. Мені він теж потрібний... Ти не бачила?..

Поля. Що трапилось, Патруню?

Чижик. Трапилось? Нічого особливого. Приїхав з города Юхим: так от я зайшов сказати.

Наталя. Та невже приїхав?.. Ходім, ходім!.. Чого-ж ти стоїш?.. Полю, ви зараз не йдете?

Поля. Ні, я не можу. Пробачте. *(Виходить до учительської)*.

(Наталя і Чижик, що нарешті зустрілись, почувають себе ніяково).

Чижик *(Через якийсь час)*. Томас і Макдональд правда падлюки?

Наталя *(Несміливо. киває кілька разів головою)*. Правда.

Чижик. То-ж зірвати забастовку... Пам'ятаєш? От падлюки... *(Павза)*. Ха-ха-ха! Як мене питає на іспиті професор, „що таке квадрат гипотенузи“...? Ха-ха-ха.

Наталя. А ти... не знав?

Чирик. Не знав... Ха-ха-ха... *(Знову ніякова павза)*.

Наталя. А тепер знаєш?

Чирик. Тепер? знаю. Хочеш, покажу?

Наталя. А можна?

Чирик. Можна. Ось іди сюди.

Наталя. Показуй ізвідти.

Чирик *(Креслить олівцем на стіні)*. Припустим ми отакий трьохкутник. Проведемо отакі лінії... А. Бе. Це. Бе. Це. Де... Де. Це. Бе...

(Наталя підходить і ніжно дивиться йому в обличчя, але він удає, що захопився і креслить. Поля увіходить і стає біля дверей).

Чирик. Трьохкутник. А-бе-це має три грані... *(раптом подивився на Наталю)*. Киди ж ти дивишся. Хіба трьохкутник у мене на морді.

Поля. Чирику... Що це ти геометрію викладаєш? *(Чирик і Наталя страшенно зніяковіли)*.

Чирик. Та от же причипилась: покажи їй квадрат гіпотенузи... Темнота нещасна!

Наталя. Ох, мені треба-ж бігти... Прощайте. *(Вибігає схвильована)*.

Чирик *(Стирає)*. Тільки стіну дурно покреслив... Я вам казав, що Юхим приїхав?

Поля. Та казав же. Ну, сідай, Петруню.

Чирик *(Суворо)*. Як раз. Є мені час. Я зараз же мушу бігти до Юхима, інакше я ні за що не ручаюсь... Бувайте. *(Побіг)*.

Поля. Стривайте. *(Чирик став)*. Я зараз винесу пакуночок, а ви занесете до мого батька. Я зовсім забула передати... Одну хвилину. *(Пішла до учительської)*.

Чижик. І так завше. Якийсь пакуночок! Якась ідіотська гіпотенуза! Якийсь Макдональд!.. А справа тим часом не посовується (Лукає). Ні, передавай вже з ким іншим, а мені треба доганяти... (Виходить).

Юхим (Входить на зустріч Чижикові). Не напірай, друже мій. Куди розігнався? Назад.

Чижик. Ну, от! Не міг ти затриматись дома, поговорити з людьми. Тільки з воза та зараз сюди.

Юхим. З людьми я поговорив, що треба було. А ти сядь, друже мій і не рипайся.

Чижик (Мимоволі переймається Юхимовим настроєм). Ага, значить, так би й сказав, що діло серйозне (Сідає).

Юхим. Так і кажу (Запалив). Ну, що нового?

Чижик. У нас? От туди! Ми своє робимо. А ти що привіз?

Юхим. Ще нічого не привіз, але про це ні слова. Не треба, щоб люди дурно хвилювалися. А тут усе добре? Як настрій, як робота?

Чижик. Та чудесно. Всі як один.

Юхим. Як... (Кивнув на двері) учителька?

Чижик. Учителька? Себ то Поля?

Юхим. Ну, Поля. Це все одно.

Чижик. Поля, як Поля. Для комуни й їсти покине. Та в чім справа?

Юхим. Нічого, друже, нічого. Значить, як один?

Чижик. Між іншим, зверни увагу. Це звичайно дурниці, але вона здається до тебе неблагополучна.

Ю х и м (*Нахмурився*). Що за єрунда!

Ч и ж и к. Ну да, єрунда. Я ж і кажу. Але ти зверни увагу. Знаєш, людина вона ще безпартійна, так щоб буває ідеалізм, футуризм там всякий не заїв її. Для коммуни-ж вона цілий скарб. Словом ти май на увазі, що не-благополучна...

Ю х и м (*Встав, заходив*). Ну, облиш. Таке плеще. Із чого ти взяв. Єрунда! Ти от що... На хуторі не був?

Ч и ж и к. Ні. А що?

Ю х и м. Ступи не бачив?

Ч и ж и к. Ніякої Ступи.

Ю х и м. Так... (*Підійшов до Чижика*). Так от що. Ти підеш на хутір.

Ч и ж и к. Чого-ж я туди піду?

Ю х и м. Ну, до дівчат підеш. Там є гарні дівчата у панів хуторян. Сьогодні-ж у вечері й підеш. Навіть зараз підеш, щоб на вечір туди.

Ч и ж и к. До дівчат? Що за єрунда!..

Ю х и м (*Спокійно*). Та єрунда ж, мій друже. Але ти зараз — таки зберешся і вийдеш. Гуляй там з хлопцями, добре, весело, і з дівчатами гуляй... Ну, і між иншим...

Ч и ж и к. Так би й сказав одразу. І між иншим?..

Ю х и м (*Ще спокійніш*). Розкажеш мені завтра, як найдокладніше про їхню артіль. Але як найдокладніше.

Ч и ж и к (*Встав*). Угу. Так. Значить діло зачіпається?

Ю х и м (*Твердо, майже наказуючи*). Товаришу Петре, наше діло не зачепеться, будь певен.

Чирик. Значит земля нам в тому місці буде?

Юхим (Строго подивився). Друже мій здається сумніваєшся? Ну, іди. Стривай (Взявся був за кешеню). Або ні.

Чирик. Давай, давай, кешені не прорве, а якось спокійніше. Хлопці теж всякі бувають.

Юхим. Твоя правда. На. (Вийняв з кешені револьвера й передав Чирикові). Іди. (Зтис руку. Чирик пішов).

Юхим (С'тав біля вікна, замислився. Навсвистує „Марш Червоної армії“).

Поля (Входить з пакунком). Ну, Петруню... (Спинилася) Юхим...

Юхим (Здрігнув). Я. Здрастуйте.

Поля. Але... Ви-ж здається додому поїхали...

Юхим. Хата-палицею докинути. Я вже всіх бачив.

Поля. А Чирик. Він мав узяти мого пакунка і занести моєму батькові.

Юхим. Чирик пішов. У нього є справи. (Всмхнувся). Нічого, пакунок я візьму, як буду йти.

Поля. Сідайте-ж. Хочете чаю?

Юхим. Налийте. Самого чаю. Міцніш, будь ласка.

Поля (Подавши шклянку). Ну що в Земвідділі?

Юхим. Все гаразд.

Поля. Все?

Юхим. Так, все. Скажіть, ви добре знаєте Ступу?

Поля. Сина?

Юхим. Та обох, чи всіх чотирьох вірніш.

Поля. Так. Знаю добре.

Юхим. Як ви гадаєте, це серйозний ворог?

Поля. Я гадаю навіть дуже серйозний. Ті два, Гнат і Микита, то нездари. Задаваки. Але Федько. О, це інша річ! Це, коли хочете, ідеолог, це філософ їхній. Виразник таємних мрій і прагнень. Хитрий, сильний, упертий. Має середню освіту і почуває себе за часів НЕП'и нелегальним ватажком цілого заможного хуторянства.

Юхим. Я вас спитав тому, що й сам думаю так само. Добре, що не помилився. Ну, а що-ж тут у вас? Пробув там три дні, а наче рік, як з дому...

Поля *(Схвильовано)*. Правда? *(Знов, як найбільш діловим тоном)*. Ну, звичайно, мусили хвилюватися, чи ми тут без вас справляємось. Знаєте, що вони вирішили? Школу!

Юхим. Правда? *(Захоплюється)*. Там, недалеко, біля річки. Там... знаєте, я мрію, і це зовсім не така недосяжна річ. Я думаю про те, щоб... *(Обірвав, потім стримано)*. Ну, словом там дурно тече сила води. Могла-б бути електростанція... Але тут самі комуною не потягнемо. Треба цілий район втягти.

Поля *(Переконано)*. Мусимо втягти!

Юхим. Іменно мусимо! Ми-ж маємо таких спільників.

Поля *(Вагаючись)*. Так... А що б ви сказали, коли б ну... коли хто небудь з наших спільників раптом од нас одпав.

Юхим. Хто-б же це?

Поля. А коли не одпав цілком, то зробився не щирим. А це ще гірше. Щоб ви сказали?

Ю х и м. Це булoб-б дуже неприємно. Дуже тяжко. Але, хоч нам і дорогий кожний спільник, то без одного ми-б якось обійшлись.

П о л я. А коли такий, що не можна обійтись?

Ю х и м. Дурниця. Сила не один, а колектив.

П о л я. Ваша правда. Але-ж...

Ю х и м. Але-ж... Що це все значить? Будьте щирою і кажіть все, що маєте на думці. Инакше я не зможу так вам вірити, як вірю тепер і хочу вірити далі.

П о л я (*Якийсь час тяжко вагається, потім виймає листа і дає Юхимові*). Прочитайте.

Ю х и м (*Читає, потім ніяково повертає листа*). Пробачте, ви певне помилилися. Це... якесь освідчення. Це до вас, а не до мене.

П о л я (*Бере лист*). Ні, ні не помилилася. Слухайте. (*Читає вголос*). „Я не можу мовчати, хочу говорити вам люблю, люблю, люблю. Тоді в лісі ви не дали мені відповіді. Дали тільки надію, але самі-ж ту надію потім зруйнували. Я не можу більше чекати. Мені остогидне цілий світ. Я почуваю, що зненавиджу всіх. Я почуваю, що зненавижу всіх, хто стає мені на дорозі і зненавижу всією силою зненависти, що її має культурна людина. І я в тім не буду винен. Ви знаєте, що я не ворог нового життя. Я за нього борюся. Але ви віднімаєте в мене сили, віднімаєте натхнення. Ви спустошуєте мою душу і штовхаєте від себе невідомо куди. Полю, подумайте ж, що ви зі мною робите! Якої муки мені

завдаєте! Відданий вам і вашій справі Радіон Круча". (Тихо). Ну, що ви скажете?

Ю х и м. (Похмуро) Гм... а що-б я міг сказати?

Поля (Нервово). Як то що?.. Ви-ж чули? То що-ж... як ви радите?

Ю х и м. Я не дуже розуміюсь на любовних листах. Але цей здається написано добре. Навіть поетично...

Поля (Очевидно задоволена з його похмурої відповіді. Не стрималась). Ага, ви навіть стиль вивчили, так уважно слухали...

Ю х и м (Сухо). Як я слухав, це вже моя справа. Може я слухав тільки із ввічливости до жінки, що так просить.

Поля (Подивилась на нього і нервово засміялася). Ви надто ввічливий.

Ю х и м. Чого-ж надто. Для вас саме добре. Хоча я людина не дуже така мняка. Ні, навпаки я можу бути доволі жорстоким.

Поля. То вже краще.

Ю х и м. Але то краще при певних обставинах. А в компанії „такої“ жінки, що може призвести чоловіка до писання блискучих листів поем, як ось цей твір шановного товариша Кручі, мимоволі стаєш ввічливим...

Поля (Зразу опановує себе. Холодно, спокійно). Дуже дякую. Я щиро каюся в своїй недоречній одвертості.

Ю х и м (Намагається стримати себе. Починає спокійно, але під кінець хвилюється). Пробачте, але при чім тут я. Цей чоловік вас... шаленно любить. І говорить, що ви подали йому надію.

Поля (Робить рух).

Ю х и м. В чім же справа? Доросла людина не подає надії ні з сього, ні з того... Далі, — було-б нелогічно, просто безглуздо, гупо й нетактовно, коли-б ви тепер цю людину відштовхнули від себе. Чому? Яка причина? Ви-ж кажете, що комуна, комуна, і вся ви така для неї гаряча і от ви раптом без ніяких причин починаєте з ним гратися...

Поля. Нічого не буває без причин...

Ю х и м. Гратися, як кішка з мишою, хоч знаєте добре, мусите знати, що ця сила — інтелігент. І що цей інтелігент дійсно щиро може свої особисті почуття, свою любов до вас звязувати з громадською роботою... В чім же справа?

Поля. Це все?

Ю х и м. Кожній людині з логікою, цього я гадаю цілком досить.

Поля. А з серцем?

Ю х и м. Що з серцем?

Поля. А людині з серцем?

Ю х и м. Ну, друзі мої... Це... це знаєте... Це мені подобається... Чорт зна що таке...

Поля. Значить ви вимагаєте?..

Ю х и м. Дайте спокій, нічого я не вимагаю. Ви тільки мусите бути послідовною. Инакше з вас не людина, а ганчірка. Розумієте, ганчірка!

Поля. Значить мушу стати його жінкою? Кажіть, мушу?

Ю х и м. *(Стає ясно, що він хоче не показати свого почуття до Полі, в яке ще сам не вірить)*. Можна подумати, що для вас це була-б жертва! „Хвалити бога“, ця жертва нікому не потрібна. Отже керуйтеся, коли не

розумом, то своїм знаменитим серцем, тільки не плутайте сюди комуни, будь ласка. І робіть зрештою що знаєте (*Хоче йти*).

Поля. Але ви ж гадаєте, що без нього комуна наша пропаде?

Юхим. Єрунда! Ніколи ще не пропадала комуна від того, що один інтелігент, хоч-би він був золотий, перезолотий, відходив від роботи.

Поля. І навіть ішов до ворожого табору?

Юхим. І навіть ішов до чорта в зуби!

Поля. Але я все таки мушу?

Юхим (*Дійшов до найвищого напруження*). Годі! Коли ви що й мусите, то тільки щоб бути послідовною людиною, а не ганчіркою! Прощайте. Он він здається іде. Звільніть мене на цей раз. Із мене поганий свідок (*Хоче йти*).

Поля (*Рішуче стає йому на дорозі*). Ні, ви не підете. (*Дивляться одне одному в вічі довго й напружено*). Ви не підете.

Юхим. Оце мені подобається! Це оригінально, друзі мої. Та навіщо-ж я вам?

Поля (*Майже гарячково*). Я хочу, щоб ви чули, як я дам йому свою згоду, цьому незамінимому інтелігентові. Чуєте, я хочу. Инакше, я не можу бути послідовною.

Юхим (*Шарпнувся*). А, чорт...

Поля (*Сильно, але тихо*). Ні, ні, не підете-те... Ідіть он туди (*Показала на „учительську“*). Звідти нічого не чути, але я хочу, щоб ви були близько. (*В двері постукали*). Ну, швидче! (*До дверей*). Прошу, заходьте. (*Юхим здвигнув плечима і пішов в „учительську“*).

(Радіон увійшов і спинився біля дверей. Одягнутий краще, як завжди).

Поля. Прошу, прошу, чом же ви?

(Глянула критично на його одяг. Радіон швидко підійшов, узяв простягнуту йому руку і хотів поцілувати).

Поля *(Інстинктивно шарпнула руку)*.
Що це...

Радіон. Вам неприємно.

Поля. Пробачте... Нема нічого неприємного, але мені ніхто ніколи не цілував моїх рук. Я просто не звикла до цього.

Радіон. Ну, ніхто. Це нічого, але мені ви дозволите. *(Знову підносить до губів руку)*.

Поля *(Почуває себе ніяково)*. Ну, коли вам так хочеться.

(Радіон цілує руку, вона одвертає голову і раптом одриває руку).

Сідайте, будь ласка. Ну, як плани посіву?..

Радіон. Є, все є... *(Павза)*.

Поля. Що ви сьогодні робили?

Радіон. Їздив у поле, дивився на царину *(Павза)*.

Поля. На хутір не заїжджали до того?..

Радіон. До Ступи? Ну, що ви, Полю. Ви мене ображаєте. Я-ж вам сказав тоді.

Поля. Я вам вірю. Пробачте, то я так спитала *(Павза)*.

Радіон. *(Тихо)*. Ви одержали мого листа?

Поля. Так *(Павза)*.

Радіон. І що?

Поля *(Тяжке вагання, хоче дати рішучу відповідь і не може)*. Навіщо ви це звя-

зуєте з вашою роботою в комуні, з вашим ставленням до товаришів?.. Навіщо?

Радіон. Ну, зрозумійте-ж мене нарешті, зрозумійте.

Поля. Я хочу і не можу...

Радіон. Ви не можете?..

Поля. Ну, людина, припустім, закохалася. Це може бути, навіть легко може трапитись. Але хіба в житті тільки це? Невже ви, що цілком щиро прийшли сюди, свідомо стали до культурної боротьби за нашу республіку, не знаєте інших радощів? Таких, що коли-б кохання розвіялось, то вони, ті радощі, все ж таки лишились би. Невже нема їх у вас? Ось цього я не розумію. Чим же ви живете?

Радіон. Радощі? Які радощі? Так, я маю задоволення з своєї роботи, можете вірити. Але, коли я вже прийшов і хочу бути своїм чоловіком, то хочу, щоб і інші були зі мною, як свої. Більше. Коли цього нема, я нічому тоді не можу повірити, ні вашій логіці, ні своїм власним міркуванням. Так хочу, панітоваришу. Хочу всього, або нічого не хочу. І прошу зрозуміти одне: я нікого не примушую і нікому не загрожую. Я думаю за себе.

Поля. *(Обурено)*. Ви не мали права так писати за товаришів. Що це за зненависть до товариша Юхима через мене? Мовчіть, мовчіть! Що це? Ви мали право? На яких підставах? Товариш Юхим самовіддана людина, що ніколи через невдале кохання не почне говорити дурниць! Товариш Юхим вище за ваші підозріння і нахвалки. Він сильна людина і чесна людина!.. І я вам нічого не можу дати. Нічого, чуєте, нічого! Нічого, крім товари-

ської пошани за вашу щиру з нами роботу, коли ви на неї здатні... *(останні слова кричить в надзвичайному збудженні)*. І більше нічого. Нічого!.. Чого-ж ви стоїте? Ідіть! Сідайте! Ідіть! І не смієте так писати!

(На крик увіходить стрівожений Юхим).

Ю х и м. Що сталося? Що з вами? Здрастуйте, товаришу Радіоне.

(Поля зайшла плачем).

Р а д і о н *(Холодно)*. Пробачте, пані товаришу. *(Криво всміхається)*. Тут бачу, сталося непорозуміння. Але я того не знаю. Хоч мусив був пам'ятати, що... Ще раз пробачте. Бувайте здорові *(Виходить)*.

Ю х и м. Що сталося?.. Ви йому одмовили?..

Поля *(Крізь плач)*. Він не сміє...

Ю х и м *(Кричить)*. Одмовили?..

Поля *(Хитає головою)*. Одмовила.

Ю х и м *(Хвилюється)*. Я так і знав!.. Ні чорта я не знав. Яке безглуздя!

Поля *(Дивиться йому в вічі)*. Не сердьтеся, не сердьтеся, товаришу. Ви-ж казали, що комуна не пропаде... *(Крізь сльози)*.

Ю х и м *(З радісною посмішкою схиляється над нею)*. Ну, заспокойтеся... Ну, не треба... Ну, ясно, що не пропаде...

Завіса.

ДІЯ ІІІ.

На хуторі у Ступи. Широке обійстя. Сад. У глибині праворуч хата під залізною зеленою покрівлею, з залізними трубами на кутках; на трубах півники й пишна мережа з жерсти. Далі йдуть інші будівлі стодоли то-що. Ліворуч на середньому плані великий стіл з пляшками

та закусками. Просто на задньому плані — на вулиці — криниця з високим журавлем і великим кованим цебром, Навколо цябрині потрушено зеленою травою.

Хуторяни справляють обжинки: Це добра нагода широко погуляти. Маючи в себе за столом о. Павла, що перед тим святив їм криницю, а тепер „ділить з ними трапезу“ і маючи на столах всякої всячини — вони почувують себе дуже добре. З хати тим часом чути гомін, вигуки, співи, музику й т. п.

Стефан в саму хату не заходить. Покрутившись перед розчиненим вікном, він підтюпцем біжить до воріт й прижмурившись дивиться на дорогу, заклопотано когось виглядаючи.

Стефан (До себе). Ані курне.

Федько. (Виходить з хати). Стефане. А йдіть сюди, Стефане.

Стефан (Обертається). Га? (Підходить).

Федько. Нікого не видно?

Стефан. Не видно.

Федько. У, чорт би його забрав. Ви нічого не бачите. Осліпли. (Підходить до криниці і сам дивиться на дорогу). Нема... Але як тільки ви мені не вгледите...

Стефан. Хай бог боронить мене...

Федько. Ну, ну... Але глядіть..

Стефан. То вже я буду глядів, абим лиш вони здорові їхали... Аби їм дорога сім'ягенько слала... (Кліпає очима).

Федько. То йдіть собі. Може ви їсти хочете?

Стефан. Хай тим господар сі не тривожит. Ще можу якийсь час зачекати.

Федько (Взяв з столу шматок хліба, одломив і подав). Натє. Заждіть. (Налив йому чарку). Підживіться поки що.

Стефан. Гей, я давно і в роті її не мав,

сеї горівки... Хай вам щастить (*Випив, зморщився й пішов праворуч*).

Омелько (*Виходить з хати трохи на підпитку*). Федю, ти тут?

Федько. Ну, що там таке? (*З батьком поводиться, як і з Стефаном, трохи згорда й деспотично*).

Омелько. А чом же не йдеш до хати? Люди ж там... Та й... та ж... Муся Павловна... Га? Може-б ти якось той?.. Чи буде у вас що, га? Бо воно якось той... Вона ж як не є, а священникова дочір, хоч і вдова. А ти якось од неї наче той... Аж наче якась неприличія...

Федько. Ще почніть навчати мене приличія.

Омелько. Та ні, та що ти, сину... Я так, сину... Кажу, де ж це він?.. Га?..

Федько (*З досадою*). Дайте мені спокій. Ідіть і робіть своє діло. Але я вас попереджаю: як тільки ви, або мої дядьки, або хто з сусідів щось при ньому ляпне, почне задаватись, або строїть якогось дурня...

Омелько. Такого накажеш...

Федько. Знаємо вас. Тільки випили чарку, другу, зараз і починається: „ми сила, нам наплювать, ми всіх купимо й продамо, наша бере“...

Омелько. Оце таки. Та хіба ж ми не розуміємо?

Федько. Чорта ви розумієте. Ото ж глядіть, щоб оком ніхто не моргнув. Зрозумійте ви, що йому може зробитись противним...

Омелько. Та нехай господь одводить... А він же приїде?

Федько. Він повинен приїхати. І він приїде, інакше я ні чорта не розумію. Так глядіть же. Про політику ні слова. Говоріть за урожай, за культуру, за жеребців, за що хочете, тільки не задавайтесь. Ще раз кажу вам.

Омелько. Та чудний ти, Федю...

Муся (*Виходячи з хати*). А ви що тут робите?

Омелько. Єге, ви вже йому кажіть... Так я той, так я піду. Атож. Я піду, а ти Федю той... ти ж тут той...

Федько. Та йдіть, ідіть до людей. (*Ступа хіхікає і йде до хати*).

Муся (*Близько підходить до Федька, томливо-ніжно*). Федю... там так жарко...

Федько (*Поволі одхиляє її*). Ну, ну, кішечко... Годі.. (*Переходить до ввічливого, але офіційного тону*). Жарко? Ну, тут гуляйте в садку. Тут холодок (*Виймає „Правду“, розгортає й починає читати*).

Муся (*Насмішкувато*). Федоре Омеляновичу, ви гадаєте, що це дуже ввічливо?

Федько. Що? Оце? Не звертайте уваги.

Муся. Це добре. Щось воно не так, як ви казали... та й вашого „королевича“ я не бачу.

Федько. Майте терпіння. Він приїде. (*Уперто*) Він мусить невідмінно приїхати. Це кажу вам я. Федір Ступа (*Знову читає*).

Муся (*По павзі*). Як ви можете її читати?

Федько (*Всміхнувся*). „Правду“? Добрі-бми були, не читаючи. Коли людина не хоче бути сліпим телям і влізти в яму, то мусить знати, що думає її хазяїн... Куди він її тягне...

М у с я (*Позіхнула*). Я-б не змогла. Те саме й те саме.

Ф е д ь к о. Авжеж. не змогли-б. Ви навіть не змогли посидіти десять хвилин з тими людьми, які, власне... ну, через яких ви зараз можете вередувати, а о. Павло, благославляти життя (*Читає*).

М у с я (*Позіхнула*). Знову якась філософія
(*З хати чутно гомін і сміх*)

Г о л о с О м е л ь к а: Немає ще одного гостя, та він швидко прийде. Ну, здоров'я!...

К р и к и. На здоров'я! Гура!...

(*Високий жіночий голос співає*)

Ой, випила, вихилила,
Сама себе похвалила,
Що я панського роду,
І'ю горілочку як воду...

(*Муся засміялася. Федько наморщився і одвернувся*)

(*Хор у хаті підхоплює:*)

Що я панського роду,
І'ю горілочку як воду...

Ч и й с ь г о л о с. Заграй, заграй, мій миленький,
Заграй мені на дуду...

І г о л о с. За здоров'я нашої артілі! Гура!
(*Сміх, гомін*).

М у с я. Полюбуйтеся.

Ф е д ь к о. Що-ж, гуляє сила... Не ставай поперек дороги, бо переїду.

(*Підходить до вікна, зачиняє його, гомін і пісні вщухають*).

М у с я. Ха-ха-ха! Раздайсь море!.. Між иншим, яка тепер година?

(*Микита й Гнат Ступи і Лукеря вихо-*

дять з хати, ідуть до Федька, розмахуючи руками. *Всі вже з доброю мухою*).

Гнат. Ось він, ось він, наш возлюблений!

Микита. Федько, Федько, їдять твої мухи! Господін Федор Омелянович!

Лукеря. Та одчепися, Микито. Федю, ходімте до хати, люди хотять з вами поговорити. Чого-ж ти гнушаєшся?

Федько. Що ви, тітко Лукере. Хіба-ж я можу вас гнушатись?

Микита. То й падьом. Іть нам тоже принятно, а людям тем боле... Да ми-ж з тобою... Ех, великолепний ти наш... На край света... Ну без тібя трудно... Що трудно, то трудно... Ти ж у нас закон... Кон... Конту...сти...туція... Пайдьом.

(Обступають його втрюх, беруть під руки, але він випростався).

Федько. Гаразд, гаразд, дорогі мої. Я зараз прийду, Ідіть, я зараз.

Гнат. Ну, й ходім. А він зараз *(Ідуть у хату)*.

Лукеря *(Співає й пританцьовує. розставивши руки)*:

Ой, випили, вихилила,
Сама себе похвалилли и т. д.

Микита. Молебінь. Федько Омелянович, молебінь... Хе-хе-хе.

(Залився сміхом. Приспівує)

„Ходить гарбуз по городу
Питається свого роду... *(Обіймає Лукерію)*.

Микита й Лукеря *(разом)*.

„Ой, чи живі, чи здорові,
Всі родичі гарбузові“...

(Пішли в хату).

Муся. А вони тебе трошки бояться, от чудно.

Федько (*Знизує плечима, вийшов до криниці, потім повернувся до Мусі*). Я вам хочу дати пораду. Він любить енергію, не любить кваші і всяких пошлостей. Взагалі людина шукає. Іноді люди шукають того, чого не мають самі. Це цілком природньо. І коли вони знаходять щось подібне у другій людині, то їм стає добре на душі, вони більше себе поважають і щиро думають, що знайшли себе. Та звичайна людина інакше й не може. Тільки сильні стоять по над всіма впливами й, проходячи своєю дорогою, впливають на інших, примушуючи їх іти за собою

Муся (*Потягається*). Не розумію... Це щось таке далеке від життя (*Сміється з дразливим нахабством*).

Федько. Не говоріть з ним багато про те, як ви колись учились в єпархіяльній школі.

Муся. Чому? Хіба він так боїться святости?.. О, дурниці... хай не турбується... (*Зареготала*).

Федько. Ну, я вам кажу не говоріть.
З хати мужський голос.

*„Смело, товарищі, в ногу,
Грудью окрепнем в боротьбе...
В царство слободи дорогу... (Зривається).*

(Гомін, сміх, крик, брязкіт жаровні й згуки бубона).

Муся. Ха-ха-ха!... Там революція!

(Хведько зривається в хату, але звідти — виходять Гнат, Микита, Лукеря молодича, чоловіки, баби).

Лукеря в якійсь машкарі їде верхи на чолонікові. Той в кожусі вовною до гори, бекає бараном. Лукеря вибиває дерев'яною ложкою в жаровню і співає. Поперед неї на рогачі баба несе червону хустку. Друга баба, взявши рубель та качалку, дірчить на них. Микита відбиває такта в бубон. Один грає на скрипку, всі співають.

Лукеря (співає):

Ух, ха, юхха, ха!..

Горілочка не плоха...

Пий, Лукеря, возрадуйся,

В ній аж сорок градусів...

Всі (За Лукерею):

Наварила, напекла,

Для Гаврила три відра...

Пий Гаврило, возрадуйся,

В ній аж цілих сто градусів...

Ой, капало, накапало

Тих крапельок два бутилі.

Щоб нам лихо заплакало,

Хильнім, куме, ще лютої...

Ой, як би-ж я була знала

Та як би-ж я відала —

Я б без чарки не сідала

Та і не обідала...

Поїхали комуністи

У Москву на з'їзди

Песякались, що в куркулів

Є що пити й їсти...

(Регіт, вигуки, танці).

Лукеря. А де Степан? Де той турок, чи хранцуз?... Ой, дайте мені його, бо я дуже його люблю...

Микита. Та пашол він ік... Грай, Лукере!

Лукеря: Ой, ні, дайте його, дайте! Ми його охрестимо і в купиль опустимо! Ха-ха-ха...

Ух-ха, юхха-ха.

Горілочка не плоха...

Голоси. — Польку жар, Лукере, польку!

— Якого чорта!...

— Бийте, Микито Якович, у бубона!..

(Кілька чоловіка зривається танцювати. Сміх, гамір, брязкіт, крики, безглузде бухкання бубона й ляскіт мідяних тарілок. Федько, посміхаючись на те все поглядає. До нього підходить Муся й знизує плечима).

Лукеря *(Кричить)*. Ой, цитьте, цитьте... Бо я хочу щось сказати... Ой, як поженимо-ж ми наших цареняток. Правда, Федю. Ну, чого стоїш, цілуй її, вона ж у тебе, як картина, бісової душі!... Доки ж ви тягтимите? *(Сміх)*.

Крики. Еге, нехай же, як ожениш, тоді й цілкватимуться...

Лукеря *(Розперезалася)*. Якого там чорта! Держіть мене, люди добрі... Кого нам страшно?... Комуни страшно?... Продналогу страшно?... Іх-ха! Юх-ха!.. Хай вони поцілують мене куди небудь!.. Ми й продналог заплаtimo й в бричках будемо їздити! Ще й трахтера купимо! Якого чорта! Й ахтанабіля! Па-йшли вони під три чорти! А що нам? Тепер непа...

Микита. Восхитітельно. От стерво баба Іжджали й будемо їжджати...

Лукеря. А вони як були гноєм, то й будуть гноєм! Федю, може не правда?

Всі *(Разом)*: Федю! Може неправда?

— Федю! Федю! Федю!

— На край света з тобою!..

Федько *(Цілий час нервувався й поглядав то на дорогу, то на їх, очевидно, даючи їм на волю, тепер підходить і спиняє)*. Так, так, тітко Лукере. Ваша правда. Тільки як будете отак кричати, то з під вас не тільки бричку, а й подушку останню висмикнуть. Вони вас трахнуть. І покатають. Будьте пев-

ні... Отже ви побільше кричіть, побільше задавайтесь. Вже забули, як казали: я не я, і хата не моя... Не чіпайте мене, бо я найбільшій... А тепер кричите „Роздайсь море, куркуль гуляє“... Кричіть, кричіть може докричитесь... Ніякий чорт тоді не допоможе, не тільки Федір Омелянович.

(Всі трохи наче потверезіли).

Микита. Замічательно... Єй-бо очирівательно... Браво, Федько!.. Це ми тільки як вип'ємо та дурні... А так ми, брат, любого проведьом... Ого! Не бойсь. Не така наша гартель!

Крики. Єй-бо, правда!

— От маладець!

— Браво!.. *(Плещуть в долоні, крик, сміх. Микита б'є в бубон і кричить).*

Микита. Гражданство! Ходімо в хату, не мішайся! Пайдьом і доволі. Спасибо, Федю, наш любезний і дорогий.

(Всі з криками „спасибі“, „правильно“, „в хату, в хату“ й т. и. йдуть до хати. Звідти потім чутно не такий уже гармидер).

Муся. Ха-ха-ха! Твоя тітка серйозно думає, що я могла-б бути її плименицею... Одначе, веселий народ. От він буде радий цій кумпанії, як що приїде. Ха-ха-ха...

Федько *(Сухо)*. Будьте певні, я знаю мою рідню трохи краще за вас. Ім треба було розрядитися. Треба було перед кимсь показати себе. І я їх не спиняв. *(Злісно)* Але тепер, гадаю, вони вже не викинуть мені ніякого коника *(Глянув на дорогу, захвилювався)* Ідіть до хати й так і скажіть моему

батькові. І будьте там, доки вас не покличу. Ну, йдідь же.

Муся. Та йду. Чого ви кричите?.. П-х. *(Пішла в хату)*.

Стефан *(Прибігає)*. Дорога сі курявою взяла. То я собі гак гадаю — мусить їхати якась фіра *(Швидко дихає та втирається)*.

Федько. Бачу без вас. Ми підемо в садок, ви принесете нам вина. А потім забирайтеся й спочивайте аж до вечора. Зрозуміли?

Стефан *(Стомлено)* Чому ні? Адже господар так ясно сказали, щоб я собі кудись з очей сі подів... *(Одходить на задній план)*.

Омелько Ступа *(Виходить з хати до Федька)*. Федю! Федю! Синочок мій дорогий! Я ж тебе спородив, я ж тобі поінятія дав!.. Федю! Скажи мені правду...

Федько *(З досадою)*. Слухайте, тату. А це що за ніжності. Чи не пішли би ви собі в хату?

Ступа. Виглядаєш? Виглядай. Не їде, сучий син... А ти виглядай! Він приїде. До Ступи всі приїдуть! Не приїдуть? Брешиш, приїдуть! Не зможуть без Ступи... Гайка без Ступи їм одійде. Й прийдіте поклонімося. А Ступа їх потихеньку, потихеньку... Ах ви-ж мишинятка мої, кошенятка! І приїдуть. І агроном приїде! Схочу і доктор приїде. А землемір що? І землемір приїде! І батюшка в Ступи гуляють. Хе-хе... Схочу артіль зроблю. Схочу, порозганяю всіх... Схочу, буду сватом із... *(Перед цим чути гуркіт коліс)*.

Федько *(Розлючений шипиць)*. Замовчіть ви... балда. Він приїхав. Ну, куди я з ва-

ми? Ідіть... Ну, сядьте отам... І мовчіть, ні слова...

Радіон ніяково підходить, обтрушуючись на ході)

Федько (*Назустріч, вдаючи велике здивування*). О, невже Радіон Павлович? От ніяк не сподівався! Ну, здрастуйте, милости просимо. Яким це побитом?

Радіон (*Трохи ніяково себе почуває*). Та я, знаєте, пані-товаришу, по дорозі. В город їду, а чоловік каже, коні напоїть, то що..

Федько (*Дуже спокійно*). І прекрасно, прекрасно. Спалимо по цигарці і поїдете. І прекрасно.

(З хати чути гомін, сміх і чийсь голос: „Смело, товариші, в ногу...“)

Федько. А в нас обжинки. Гуляють собі люди, натомившись на довгій роботі.

Радіон. Ну що ж: Так ви обжнивувалися вже?

Ступа Омелько. А що нам, довго? Я жатку закинув. Дир-дир-дир... Пашо-ол... Тільки шумить!

Федько (*Яко мога спокійніше*). Це мій тато. Ви здається незнайомі. Тату, чом же ви не привітаєтеся?

Ступа. Синочок мій, Федю!... Здрастуйте Тільки звиніть, як ми народ мужики, трудовий народ, без поіння, так ви вже звиніть. От уже із вами синочок мій... повний атестат зрелости.

Федько (*Шарпнувши батька і зараз же щиро до Радіона*). Дійсно що звиніть... У нас, знаєте, ще патріярхальний побут. Батько все. А батько, бачите, ніжний. До сина ніж-

ний, До Стефана ніжний, до всіх... Це трохи смішно, але за те натурально.

Ступа. Ми любимо всіх... Всіх!.. Ми — весь народ любимо! Тільки нас почемусь не люблять... За те, що в нас сила, не люблять!

Федько (*Рішуче одводить його. Говорить, ніби жартуючи*). Та хто там вас не любить? Що це ви вигадуете? Ідіть до хати, а ми зараз. Ідіть, татуню, ідіть. (*Зловісно тихо*) Старий дурню, ви мені дасте спокій? Ідіть, татуню, йдіть, а ми зараз. (*Повертаючись до Радіона*) Так ви значиться, в город?

Радіон. Так, справи...

Федько. Чудесно. Але що ж це ми стоїмо? Знаєте, ходімте в садок, на травичку. Одпочинете, спалимо по цигарці.

Радіон. В садок охоче, пані-товаришу. Я хотів попрохати води (*ідуть*)

Федько. Води? Це можна. Зараз. Дідуню, а йдіть сюди (*Стефан підходить*). Чи не будете ласкаві дати нам води? Ходімте.

(*Обернувся, показав на пляшки й пішов за Радіоном у садок*).

Стефан (*Вельми здивований*). Ади!.. Нібим то я міг йому не подати... Та зараз таки й подам. (*Бере зі столу пляшки й закуску. несе до саду. Але з хати виходять Омелько Микита, Лукеря, кілька чоловіків та жінок. Всі ще дужче випивши*)

Омелько. Ходімте, пожалуйте сюди! Раз він хорош чоловік.

Микита. Та і где же он знаходиться...

Лукеря. З хорошими людьми треба по хорошему. Це ж вам не якась свиня, а агроном... Веди ж нас!

Микита. А з яких сточників він сюди приїхав?... (Загальний галос).

Омелько (Побачив Стефана, що стоїть з пляшкою). Стефане... Ти куди потяг... А диви, стерво собаче, вже поцупив дві пляшки... (Стефана з криком оточують).

Стефан. Най господар запитає, куди сі так прентко старий цюпить цю горівку...

Омелько. Бе-бе-бе... Чорт тебе розбере...

Стефан. Велів там той господар подати їм.

Омелько. А-а... цсс... Понімаєте...

Микита. Пайдьом до кумпанії.

Гнат. Чого ж вони ховаються.

Лукеря. Гулять, так гулять... (Крики).

Стефан. (Розставивши руки). Я бим не казав ласкавим дядечкам тудою йти. Вони мають свою бесіду... То бим казав лише, аби панянка пішли, та ще може й господар...

Голоси. От тобі й на. А нам чому не можна.

Муся. Давайте сюди (Вхопила з рук Стефана пляшки). Ходімте.

Омелько (До гостей). Ми зараз. Я зараз зроблю... все зроблю (Пішов з Мусьєю в сад).

Лукеря. Чого-ж стоїте. Сідаймо, тут краще ніж у хаті.

Микита. Очиріватільно. Сідаймо... Стол... а на столі вся примусія.

Лукеря. Зараз нам Стефан затанцює. Уха-ха. Юха-ха!.. Затанцюєте, Стефане?

Сміх. (Де-хто сідає за стіл, дзвонить шкло. Гомін. Де-хто з Лукерею на чолі оточують Стефана).

Г о л о с и. Харрашо!.. От придумала!.. Своєї нашої, рідної!.. Га?

С т е ф а н. Що то ласкавій господині за притча. Ади видите, старому вже ноги сі не слухають. І до роботи їм хибує сили, а й не до гайдука. Тільки вже до цвинтарю й здатні... І крутять, і крутять, кістки викручують...

Л у к е р я. Е, вигадали! Підмочіть їх!

Г о л о с и. Підмочити, підмочити! Давай сюди півкварти! *(Йому наливають кухоль і примушують випити).*

Г о л о с и. Пийте, діду Стефане, чого там! Пийте, та знайте нашу добрість!

С т е ф а н *(Поважно прийнявши кулля.* Най лихо вам, ласкаві дядечки, не вдаєся, тільки все вам най буде добре. Абисте були собі здорові та й мали той шматок хліба та й з добрими приятелями в життю сі здибали *(П'є).*

Л у к е р я. От тобі й Стефан! А дивися, як уміє приповідати.

Г о л о с и. Еге, ще й наш так не скаже.

Г н а т. І не скаже, й не прикаже.

М и к и т а. Воно із разного народа буває дрань. Ну, буваєт і нічого.

Л у к е р я. А ще каже нездужа танцювати!

С т е ф а н. Таки діправді, прошу ласкаву господиню, я дуже утлий. Такий утлий, такий утлий. Коли-б не ох, то-б давно здох.

Л у к е р я. Кий там утлий! Горілку п'є як воду. Давайте йому ще! Ану давайте!

(Всі захопились думкою напоїти Стефана).

Г о л о с и. Го, давай, давай!

— Ану, скільки він вип'є!

— Пий, діду! Пий тобі кажуть!

Стефан (Несміливо). То буде забагато...
Микита. Не окарячуйся. По хорошому до тебе говориться.

Стефан (Бере кухоль дрижачою рукою. Швидко починає п'яніти). Аби то було на рідному обійстю... де моя хата стояла. Та вороги її попалили і кіньми потоптали, мов серце моє пошматували... Аби то було де моя газдиня стара була, най вона в землі... (Схлипує) навіки спочиває... Абим то там, де мій син був... де рідний край. То б там напився горівки старий Стефан та й упав під рідною хатою. Упав, а його взяли та й понесли і на постіль положили... Еге, Стефане, ти не дурний... Та де-де... Ти не дурний...

Лукеря. Ну, пийте, вже годі там. Коли то воно було...

Стефан (Випив, увесь зморщився, руки зовсім опустились, голова впала на груди). То таки давно, дуже давно... Все мені снилося... А я дурний вірив...

Микита Воно как вовка не годуй, а він усьо в ліс...

Голоси. Ге! Ти його хрести, а він каже пусти!

— Звісно, другої віри!

— І мова якась чудна!

Лукеря. Нічого, колись привикне. А давайте там по чарці. Чого поснули?

Голоси. Діло! Частуй кумо!

— Микито Якович! Ударь у бубон!.. (Ще більше піднімається настрій).

Стефан (Як лантух ослаб і посунувся на землю). Ге... Дурний ти Стефане. Гадав, який у тебе талан... Он який!.. Син у тебе, як

орел... Еге, ще й онуки понаростають... А де вони?.. Га?.. Де вони?.. *(Плаче)*. А тобі снилося... Був пес, та й здохнеш псом найманим...

Лукеря. Гай, гай! Стефан зовсім розкис... Ой, держіть мене... Що я придумала!..

Голоси. Ну, й баба!.. Кажи, кажи...

— Що там придумала?..

Микита. Повісілей, повісілей!

Лукеря. Бери його за ноги! Скупаємо його в свяченій криниці, як в купелі. Ха-ха-ха...

Голоси. Ого-го-го!.. Оце штука!

— А не втопиться?..

(Беруть Стефана й несуть до криниці, Стефан пручається всім своїм тілом. На лиці жах і відчай).

Стефан. Але дядечки... тами зимно...

Лукеря. Якого там чорта зимно... Тепер літо *(Садовлять в цебро й прив'язують)*.

Голоси. В цебро його, в цебро!

— Давай віжки, віжки!

Прив'язуй, щоб не впав!

Микита. Лиш би самовбийства не случилось. Сlišте, громадянство?

Лукеря. Та прив'язаний же... Ну, опускайте, опускайте... Хай упірно, та й зараз тягніть на гору... *(Опускають цебро з Стефаном в криницю. Регіт, крики)*.

— Опускай! Опускай! Потихеньку... Це-ж тобі людина.

— Що він? Сидить?

— Купається? Ого-го-го!..

Микита. Вроде, как у православну веру проїзвоят. Хо-хо-хо!.. *(Хрестить криницю)*. Во ім'я отця... і сина... і святого духа...

(За кожним разом двигаять униз журавлем і регочуть).

Микита. Стоп!.. Щось таке...

(З криниці чути надлюдський Стефанів крик: „А-а-й!.. Рятуйте... дядечки.“).

Лукеря. Купайте його, купайте!.. Ще раз! Ще раз... І-гі-гі-гі... Якого там чорта! Не розкисне!

Микита. Брось, Лукере! *(Командує)*. Тягни на гору!

Голоси. Тягни, тягни!

(Витягають цебро. Стефан звисвся головою. З нього лє вода. Його одв'язують. Він дрижить і стогне).

Стефан. Ой, ніженьки мої, ніженьки... Покорчило мені їх, дядечки милі, покорчило... *(Непритомніє)*.

Лукеря. Дайте сюди чарку. Однесіть його під хату. Он туди. І-і-і проспиться й нічогісінько не буде. Засохне, як на собаці...

Микита. Беріть! Гайда!..

(Односять непритомного Стефана й кладуть недалеко від хати. Хтось накриває якимсь старим дрантям).

Голоси. Ну, ходімо-ж у хату...

— Там же отець Павло з Гнатом сумують.

(Ідуть всі в хату. Звідти зараз же чути спів: „Заграй, заграй мій миленький, заграй мені на дуду“).

Стефан *(Підводить голову)*. О-ой... ніженьки... головонько... Упився, старий дурне... ге, впився...

(Знову голова падає. Стефан дрижить і тихо виє).

З хати виходить о. Павло. Ледве-ледве похитуючись іде від хати, розстібаючи на ході рясу. Стає біля Стефана. Потім, розібравши, що то чоловік, застібає рясу і хоче переступити, але зачіпається; трохи спіткнувшись, все ж переступає через Стефана і йде геть за хату. Федько і Радіон виходять із саду.

Радіон (*Трошки п'янений*). О, пані-товаришу, я чудесно все розумію! Але я мушу їхати. Це мій обов'язок. Святий обов'язок! Цим обов'язком я живу! Розумієте, живу! (*Гірко сміється*). У мене нічого не лишилось, крім цих обов'язків. Але я виконаю їх! Нехай знають, що агроном Круча уміє додержувати слова!.. чесно і непохитно!..

(*Федько абсолютно тверезий, лиш трохи вдає п'яного. Весь час пильно стежить за кожним словом своєї жертви, спішучи, коли треба, підтримати її теплим словом, або шклянкою вина*).

Федько Прекрасно. Обов'язки перш за все. Не можна поважати людину, що не поважає й не виконує своїх обов'язків перед громадою.

Радіон. Так, пані-товаришу! Ви чудесно мене зрозуміли! Вашу руку.

Федько. (*Делікатно та скромно*). Ну, що там... Вашу руку... Вашу руку за честь маю потиснути. Рука чесного, розумного інтелігента, це сила, на якій зараз висять терези нашого радянського Союзу.

Радіон (*Захоплено*). Це ви дуже... дуже влучно!..

Вони наткнулись на Стефана. Радіон з непорозумінням дивиться то на Стефана, то на Федька.

Федько (*Обличчя йому перекошилося від злості, але він швидко опановує себе*). А-а,

це Стефан. Любий наш дідуню. Це йому свято сьогодні. Знаєте, Радіоне Павловичу! От вам людина. Уявіть—без роду, без племені. Він у мого тата вже кілька років. Десь він не з нашої Радянської України. Але як він... прив'язався до тата, до цілої сім'ї! Наче тут зріс. *(Засміявся)*. От він разом з усім нашим колективом напився, а тепер спить... Але ходім, ходім, хай спочиває *(Ідуть до столу)*.

Стефан. *(Тихо завиває)*.

Радіон. Це мені подобається! Чудесно! Значить Стефан нагулявся... Молодчина! *(Сміється зворушений)*.

Федько. *(Скромно)*. Це вже в нас такий закон...

Радіон. Але то ви надзвичайно!.. надзвичайно влучно сказали! Знаєте, я б випив шклянку вина за силу Радянського Союзу.

Федько. Прекрасно. *(Наливає)*. Ото тільки що вам зараз їхати...

Радіон. Да, да, їхати! Мій обов'язок. Вип'ємо за обов'язок!

Федько. З охотою і за обов'язки.

(Випили, при чім Федько не допив своєї шклянки й непомітно вихлюпнув своє вино під стіл).

Радіон. Тепер мені так хороше, так легко! А взагалі людина дуже багато страждає. Навіть більше, пані-товаришу, ніж має сили...

Федько. Істина правда. Але ми мусимо бути мужами сильними. Ніколи не падати духом. Наша епоха...

Радіон. Надзвичайна епоха.

Федько. ...так, надзвичайна епоха. І зараз, іменно зараз, коли хочете, вона стає ще

більшою. Всі ці знаєте дискусії і т. и. Все росте! І знаєте чому? Тому що гряде велика культура. Тому що все бутафорське од революції поволі вмирає і йде натомість сильне, творче змагання цілого Союзу за прекрасне майбутнє. Це ясно. В цьому немає на макове зерно образи для революції, що я сказав „бутафорське“. Це в найкращому розумінні цього слова, в тому розумінні, в якому приймають його всі люди без різниці класів і без якого життя було - б таким нудним, як осінній вечір. Але воно відіграло свою велику історичну роль...

Радіон. І як ви гадаєте, пані-товаришу?

Федько. Відіграло блискуче. А зараз будемо одверті. Зараз ідете ви, ідемо, пробачте за нескромність, ми. Так, так. Я певен, що викладаю зараз перед вами ваші же думки. Бо ви не могли думати инакше. Але, раз ми вже зачепили цю тему, то мушу доказати...

Радіон. О, прошу, прошу, пані-товаришу! Я слухаю вас з надзвичайним інтересом!.. І... от ви сказали за сильне й творче! Я хочу випити за сильне й творче!..

Радіон. З охотою *(Наливає і повторюється та-ж історія)*.

Радіон. Ах, як мені легко!

Федько. І от я думаю: звичайно, піднялись мільйони...

Радіон. Мільйони!..

Федько. Але як і завжди буває, так і зараз, культуру принесуть тільки ті, що мають силу її принести. Без економіки немає культури.

Радіон. Чудесно, пані-товаришу! Ви марксист!..

Федько (*Вже більш нахабно*). От бачите. А де-хто каже, що я куркуль. Ми просто хочемо розуміти своє місце і свою роль в історії. І ми її починаємо розуміти. Будемо одверті. Ми з своїм господарством, з своєю культурою землі, з своїми врожаями ідемо попереду всіх. Можна говорити з класової прихильності, що нову культуру принесуть і якісь там Семен Голий, або Іван Драний, що і вони, мовляв, і навіть вони в першу чергу, здатні творити нове життя, але це-ж... це-ж дитячі іграшки... це-ж ідеалізм, коли хоче. Простісінький ненауковий ідеалізм... І коли не бути сліпим, а тепер прозріває цілий Союз, і навіть прозрівають вожді компартії, то можна побачити...

Радіон (*Все більше п'яніє*). Пані-товаришу!... Надзвичайно!.. Надзвичайно тяжко бути сліпим!.. і людина надзвичайно страждає!.. прозріння — це що? Це те ж страждання! Мука, розумієте, мука!..

Федько (*Кожне слово, мов цвях заганяє*). Але треба бути сильним. Ви знаєте? От коли б ви попрацювали тут, у нас, із нами разом серед своєї стихії, де дійсно кується культура, іменно сільсько-господарська культура, де кожен — то ціле напруження упертої волі, — ви б стали сильним... З нами ви станете владарем життя, а не рабом...

Радіон. Так!.. я стану!..

Федько. Ви знаєте, я здається вам якось говорив... ми ж працюємо товариством.

Радіон. Так, так!.. товариство!..

Федько. Нам одріжуть землю...

Радіон. Землю, так землю!.. І комуні од-

ріжуть землю!.. Тут недалеко... як це місце зветься?.. *(Рисється в кешені)*.

Федько *(Ніби байдуже)*. Не турбуйтеся...

Радіон. Ні, ні, пані-товаришу... Я вам хочу показати... ви культурна людина...

Федько. Я хлібороб. Тільки чесний хлібороб. Вип'ємо за чесних хліборобів.

Радіон. За чесних хліборобів!. *Та ж історія. Радіон п'є, а Федько виливає під стіл*). Да, так от!.. *(Виймає папери, роздивляється)* От сюди... сюди... і сюди... Тут буде головна ділянка...

Федько *(Як шуліка заволодів паперами, і все в них роздивившись, повернув, сміючись)*. Так вам здається, їхати треба? Ви в город?... Може там коханка?.. Га?.. Буває... Ха-ха-ха... Чом не буває...

(З саду поволі виходять Ступа й Муся; з-за хати появляється о. Павло. Ступа бере його під руку і похитуючись ідуть до хати. Муся підходить до столу).

Радіон *(Він уже майже зовсім п'яний, але при слові „кохана“ стріпенувся)*. Іхати... Так... Да, да, мені їхати. Туди... потім до неї... Ще раз до неї... Скільки людина страждає!..

Федько. Ви знаєте, яка в мене думка? Випити за страждання.

Радіон. Це надзвичайно: пити за власні страждання!.. А потім...

Федько. А потім одужати і битись за місце в новій культурі... І перемогти... Вип'ємо ж!..

Радіон. Надзвичайно!..

Федько. А-а, Марія Павловна... Вип'ємо ж за наші страждання...

Муся (*До Радіона*). Ви прекрасно страждаєте... П'ю з вами! (*П'ють*).

Радіон. Дякую, дякую!.. Надзвичайно! (*Бере її руку, гладить, потім надовго приникає до неї губами*).

Муся. Ах, які у вас гарячі губи. Вони палять. Годі, годі... (*Схиляється нижче, дає ще й другу руку. Федько одвертається*).

(*Чижик з'являється біля криниці. Побачивши цю групу, стає вражений, потім гукає*).

Чи ж и к. Здрастуйте, „пані“ — „товаришу“.

Радіон (*Одірвавшись*). Хто це?.. (*Павза*) Чи ж и к? Товариш Чи ж и к?.. Дорогий!.. (*Рванувся, але Федько непомітно шарпнув його й він, як лантух, упав на ослін*).

Чи ж и к. Ні, не вирвитеся, бачу, пані-товаришу.

Федько. Власне, що, вам, громадянине...

Радіон. Чи ж и к!..

Чи ж и к. Та Чи ж и к же, не ворона... (*Обурено*) Бувайте, здорові (*Пішов*).

Радіон. Чи ж и ку!.. Чи ж и ку!!! (*Ридає*).

Федько. Ну, що ви, друже мій дорогий.

Муся. Ах, не треба... ви мене хвилюєте... Я не можу... (*Гладить його по голові і по обличчю. Радіон, плачучи, цілує її руки*).

(*Брати Ступи, Лукеря й гості — виходять з хати*).

Лукеря. Ходім, ходім до хорошого чоловіка!

Ступа. Я сказав приїде!.. і приїхав! А хто не приїде до Ступи? Брешете! Всі приїдуть до Ступи!.. Бо Ступа що таке?.. Курту... кур... куль... тура... Он хто такий Ступа. Сила Ступа!..

Голоси. Та де-ж він?..

— А он сидять!..

Микита (*Кричить*) Паштеніє, паштеніє!..

Федько (*Грізним, але тихим голосом*).
Куди? Назад! Агроном утомився... Він спочиває... (*Наказує*) Розпряжіть коні! Він залишається тут... А ви всі... тихше... Будьте ти-ми, хто ви єсть, а не дурнями.

Завіса.

ДІЯ IV.

Картина перша.

Зліва од глядачів будинок, де живуть Радіон і Муся. Високий ганок із східцями. Вглибині на середньому плані стара альтанка, що заросла хмелем та крученими паничами, з правого боку паркан із хвірткою, і позад неї паркан. Поволі розвидняється і тоді виринають за альтанкою край села і вигін, а за ними десь далеко мріють обриси рештовань і мурів комуні над рікою.

Радіон нерухомо сидить в плетеному кріслі біля альтанки, звисивши голову на груди.

З будинку виходить в широкому капоті заспана Муся. Стає на ганку потягається.

Муся. Дуже мило, нічого сказати. Маю мужа.

Радіон (*Прокинувся з задуми, звів голову*). Ти вже встала?..

Муся. Ти хотів щоб я ніколи не вставала, щоб ти мене зовсім не бачив.

Радіон. Муся, що ти говориш?

Муся. Та вжеж те, що чуєш. Сказати сором, жінка сама в кімнаті, хоч подушки гризи, а він як манія сидить на дворі.

Радіон. Дай мені спокій. Що це тебе обходить?

Муся (*Зареготала*). Це мені новина!.. Ха-ха-ха!.. Отакого чоловіка мати! Будеш із нього задоволена! Ха-ха-ха!

Радіон (*Сатаніє*). Чого іржеш, як коняка? Чого ти од мене хочеш?

Муся. Дуже мало, принаймні приличчя.

Радіон. Решту, мовляв, ми собі дістанемо.

Муся. А це що? Ти про що натякаєш? Це ти ще до чого „додумався“, в цьому твоєму кріслі знаменитому. Чого ж мовчиш?

Радіон (*Тихо*). Облиш краще.

Муся. Новое дело! Тума якась сидить і вигадує, а ти собі, як знаєш...

Радіон. Вигадую? (*Наближається*) Вигадую, кажеш? Я не можу подивитись тобі в вічі... Яка ганьба! Що ви зі мною зробили? За віщо так утопили головою в бруд? (*Стискує руками голову, одходить і падає в крісло*).

Муся. В чім справа, нарешті? Я нічого не розумію. Голова тобі болить, чи що? (*Підходить*) Ну, Радіку, клопчику, мій дурненький. чого тобі? Іди до мене ну, йди ж дурашка моя кучерява. Я тебе зігрію, ти певне змерз тут, мій маленький... (*Пестить його рукою*).

Радіон (*Здрігнувся огидливо*). Що це?.. Що за слова?... Одійди, я тебе благаю.

Муся. Ну, та чого ж ти хочеш?

Радіон. Нічого... од тебе — нічого. Коли можете, робіть так, щоб я його тут не бачив. Більш нічого од вас не хочу.

Муся (*Ніби гнівно*). Це глупо! Це вже занадто. Коли Федір Омелянович приходить, то певне не до мене самої.

Радіон. А ще й до мене?

Муся. Ну, певне.

Радіон. До жінки, а потім ще й до чоловіка. Дякую! *(Схоплюється, хапає бриля, що валявся на землі, і хоче бігти кудись із двору)*.

Муся. Куди? Що тобі сталося? Наче гедзь укусив... Зараз дівка принесе тепле молоко. ти ж іще не снідав.

Радіон. Тільки молока мені й бракує... Іменно теплого молока!.. *(Подався ліворуч)*.

Муся *(Вслід йому)*. Радіку, оглашений ти! Знову тинятимешся біля комуни, як приблуда? Як тобі не сором, ніякої поваги до себе.

Радіон. Поваги?.. Ніякої! Давно вже нема ніякої! Це ти мусиш знати *(Зникає в глибині за будинком)*.

Муся. Скажи хоч, коли прийдеш, щоб я знала...

(Відповіді немає. Муся сідає в крісло і позіхає, потім починає з нудьги вимахувати ногами).

(Входить у хвіртку дівка з глечиком).

Муся *(Повертає голову)*. Парне?

Дівка. Атож. Савчиха при мені видоїла. Воно ще тепле і шум є, так, як вам подобається.

Муся. А ну дай *(Дівка подає глечик, вона пробує з нього пити)*. Парне. Неси до хати і готуй снідять.

(Дівка йде з глечиком в хату. Муся якийсь час махає ногами, потім теж іде до хати, розпускаючи на ході коси для зачісування).

Біля хвіртки з'являється Федько. Якийсь час дивиться на альтанку, потім раптом обертається на вулицю, хвильку когось пізнає, потому гукє).

Федько. Гей, гей, дядю Романе! *(Махає тому рукою, спирається на альтанку і жде. Підходить Роман Бинда з лозиною)* А кого це ви лозиною заганяли?

Бинда. Це корівку, корівку, боже поможи. Здрастуйте вам.

Федько *(Простягає руку)*. Живі — крепкі.

Бинда. Та ще на поганий зуб і не перекусиш, накажи мене бог.

Федько. О, та ви ж тепера в комуні, то звісно *(Сказав і стежить)*.

Бинда *(Бликнув на нього незадоволено)*. Кий чорт, господи помилуй.

Федько. А чом же то? *(Підсміхується)*.

Бинда *(Похмуро)*. Не прийняли. Сказать я й не хотів спочатку, ну а потім... кажуть пізно вже.

Федько. От тобі й на! Оце так равенство і братство! Може закуримо? *(Виймає цигарки)*.

Бинда *(Закурив, чвиркнув через зуби)*. Драні такі, прости господи, вони хотять, щоб їм кланявся. Ну то я вам поклонюся, ироди, господи помилуй...

Федько. Гм... не гаразд. Щож вони так, свої люди, а свого ж і оскорбляють.

Бинда: Настоящеє оскорбленіє! А ще кажуть тепер нема панів!

Федько *(Сердечно)*. Ага, пам'ятаєте, я вам колись у лісу казав...

Бинда. Та плювать я на їх хотів! Мені як би другу коняку, мати пречиста... То хай би вони тоді насипали мені соли.

Федько. А в вас тільки одна? Це погано! *(Ніби замислюється, нахмурює брови)* Гм

З однією конякою багато не вхазяйнуєш. Гм.. шкода мені вас. Треба чоловіку якось би підсобити. *(Ніби до себе)* Хоча в мене теж гроші не ростуть на вербі, а втім як же його дивитись спокійно, коли твій брат хлібороб страждає...

Бинда *(Відлесливо)*. Та що ви Федоре Омеляновичу, клопочитесь. Нас шантрапи скільки, а ви один. Наших дірок, прости господи, не залатаєш.

Федько. Звісно, всіх не залатаєш. Але вас мені якось найшкودніше. Ще коли-б вас хоч не оскорбили, а тож так з вами обійшлись... не по людськи якось...

Бинда. Та ще хоч би ж нікого не приймали, ну то вже-б стерпів якось. А то-ж вашого старця прийняли, Стефана того закордонного, голий же як бубон собачий, помилуй мене боже... Та й коли — найпізніше прийняли, а мене... ех... Ну, нехай, нехай.

Федько *(Дуже задоволений з його настрою)*. Вони хитрі. Мовляв, от які ми щирі та справедливі, старця прийняли, наймита... А своєму рідному братові тим часом позор зробили на ціле життя.

Бинда. Ой, не печіть мене, бо й так пече.

Федько. Та нічого. Ви самі ще так захазяйнуєте, що й не впізнають вас. Ех, де наше не пропадало! Як кажуть, то й правда, що ліпше з добрим загубить, як з поганим знайти *(Виймає гроші і наче в захоплені дає їх Бинді)*. Беріть це на коняку, а там побачимо, як хліб помолотю...

Бинда *(Отетеревів)*. Та що це?... Га?... Помилуй мя боже, мати пречиста...

Федько (*Тиче гроші*). Та беріть, беріть. (*Сміється*). Повірю без векселя, за границю не втечете.

Бинда (*Задриботів*). Спасибі... благодару... та як же це, мати пречиста... як же це?.. господи помилуй вас на цім самім місці...

Федько. От і все. Хочете сьогодні вночі зі мною і на ярмарок поїдете в город. Бо я їду.

Бинда. Та я... я... я зо вдовольством. Об'язательно поїдемо. Господи (*піднімає очі до неба*) благодарю тебе создателя, яко наситил єси ни... То піду, збиратимусь... я побіжу...

Федько. Ідіть здорові.

(*Бинда кидається бігти*).

Федько (*Між иншим*). Чуєте, дядю Романе.

Бинда (*Обернувся*). Га? А що таке?

Федько. Може ви просто до мене додому прийдете, як стемніє? Га? Та вночі і виїдемо моєю підводою.

Бинда. Оце так, так.. От спасибі, батечку мій рідний, накажи мене бог...

Федько. (*Підходить*). І знаєте... я щось придумав... не можу забути, як вас оскорбили. (*Щось тихо шепче йому на вухо*) Одним словом ми з вами подумаємо ще, як і що...

Бинда (*Зтис кулаки*). Ага, га... а-а!.. братчіки, комунарчики, горобчики милі, голубчики білі, матері вашій, помилу мня боже (*Озирається*).

Федько. Цс... Ідіть. На вигоні люди, я не хочу, щоб вам очі вибивали, скажуть, ич який... знаєте наших людей...

Бинда (Схопився за кешеню) До вечора... (Побіг)

Федько (Вслід йому придушено сміється. Потім шипить). Єсть! Так вас голубчиків... (Знову зайшовся тихим сміхом).

(З хати виходить дівка, біжить з кошиком на вулицю).

Дівка. О, сливи мої, вони вже тут вродилися.

Федько. Ну, ти мені... Проходь, проходь.

Дівка. Та проходю ж (Стала на хвіртіці. Глузує). І не доспали бідні, так рано прилетіли. Мабуть діло таке сур'йозне маєте до агронома.

Федько. Санько, чого ти дрочишся?

Дівка. Одчепіться. Ще мала-б дрочитись

Федько. Ну, то якого-ж? Не до тебе п'ють, не кажи здоров.

Дівка. Авжеж. Куди-ж нам до баринь. (Грає очима) Ми чорні... Агрономша ще може й не повірить, що з такою чорною та репаною спав Федько Омельянович.

Федько. Сказилася ти! Чого ти хочеш?..

Дівка. Тю, аж позеленів, аж зуби цокають...

Федько. Може тобі гроші на що потрібні?

Дівка. Нічого тобі не продавала, та й не потребуєш платити. (Насмішкувато) А як що маєш гроші, то може позичив би агрономші, бо в неї сердешної немає з чим і на базар...

Федько (Через силу). Ну, брось... Хіба ж я що? Я-ж тільки так.

Дівка. Ух, ти!.. Куркуль... Добра-б тобі не було...

(На ганку з'являється Муся. Вона прибралася в свіжий капот, зачесалась і тепер виглядає розкішно. Дівка, помітивши її, ментально крутнулася і зникла на вулиці).

Федько. Слухай! Санько, та куди-ж ти?

Муся (Підійшла). По воду. Прошу її не затримувати.

Федько. А...

Муся. Я перебила, здається?

Федько (Цілком опанував себе. Сухо). Ти завше говориш дурниці.

Муся (Нестримано). Я прожену її сьогодні-ж оцю корову!

Федько (Найспокійніше). Чи я тобі не даю? Прожени, як маєш охоту.

Муся (Мнякше). А ти нічого?

Федько. Та-ж сказав, що нічого. Але покинь дурниці, я не того прийшов...

Муся. Прости, але мені здалося. Ти знаєш, що я не можу, як ти на кого дивишся...

Федько. Ще-б пак! Ми-ж з тобою закон прийняли.

Муся. Закон серця сильніший за всі закони.

Федько. Ого, ти навчилась філософії.

Муся (Гаряче). Ти ж мене навчив, усьому навчив, мій жагучий...

Федько (Злегка увільняється). Правда, ти була дуже хвацька й талановита учениця. Стривай, почекай хвильку... Спочатку справи.

Муся. Знову справи?

Федько. Знову. Сьогодні особливо. Слухай, кішечко... Сьогодні приголуб його з усіх сил, як хочеш, аби він тільки не пішов на свято.

Муся. Яке свято?

Федько. Сьогодні вони справляють свято урожаю. Розумієш, в такий день вони знову можуть знюхатись, можуть усе йому простити, а він їм теж...

Муся. Добре любий, все зроблю... Ходім сюди, тут нас можуть побачити, а ти знаєш Радіон починає догадуватись, що ти... що ми *(Горнеться до нього, ідуть до альтанки)*

Федько. А мені до того немає діла. Головне, щоб він сьогодні ні в день, ні ввечері туди не йшов. Ну... яка-ж ти сьогодні розкішна... тепла... *(Бере за стан)* Так зробиш же? Але запам'ятай: ні вдень, ні ввечері. І потім ще слухай...

(Увійшли в альтанку. Спочатку їх видно в двері, пізніше вони одсуваються на боковий ослінчик і їх стає не видно. Біля хвіртки з'являються Поля і Чижик).

Чижик. Ось тобі і резиденція молодого подружжя, як кажуть африканці.

Поля. Ну, як же ми, Чижику?

Чижик. Що до мене, то я звичайно не жінщина і в моїх очах немає магнетизму.

Поля. Ви все таки гадаєте, що я мушу сама до нього підти?

Чижик: Ясно. Головне, не скісняться, як казав дядько Роман Бинда. Об'явіть йому амністію, скажіть щоб приходив і побачите, що буде добре. А я при такому ділі вас тільки скіснятиму.

Поля. Я знаю, я знаю, але йому буде тяжко зі мною розмовляти.

Чижик. Та ви не вольнуйтеся, Палажко

Андрійовно. Бо вольненіє це-ж єрунда, не підходяща для тайного парламентьора комуни.

Поля. А ви де будете, Чижику?

Чижи к. А тут десь поблизу, на сторожі інтересів.

Поля. Не хотіла б я тільки зустрічатися с його жінкою.

Чижи к. Наплювать,— Це навіть інтересно—боротьба класів між двома жінчинами. як що вона вам те, то ви їй те... а як вона вам те, то ви їй те... Ну, действуйте...

Поля. *(Наважилась іти, потім раптом повернулася)*. Знаєте Чижику, нічого не вийде! Я вже чую. Краще не йти.

Чижи к. *(Сердиться)*. От єрунда. Ніколи не мав з жінками справи і не хочу її мати. Ліквідаторки і більш нічого. Ну, ходім додому, значить?

Поля. *(Вагається)*. Чижику, ну як же так?.. Чого-ж ми прийшли?

Чижи к. Оставьте. Мені це нарешті обридло. „Підемо, підемо, підемо“. Пішли. Прийшли. І пішли. Чисто, що „шаг вперед, два шага назад“.

Поля. *(Рішуче)*. Добре ж! Чекайте *(Йде до будинку, сходить на ганок і починає стукати в двері)*.

Муся. *(Через якийсь час)*. Хто там стукає? *(Виходить з альтанки, поправляючи зачіску)* А-а... *(Стає і дивиться на Полю)* Ви, громадянку, щось хотіли?

Поля. Так, я хотіла бачити товариша Кручу.

Муся. Хотіли бачити мого чоловіка?

Поля. Так, хотіла бачити товариша Кручу.

Муся. Нуда-ж, я і кажу, ви до мого мужа. А що-ж то ви за справи такі до нього маєте?

Поля. Не до вас же справи, а до нього.

Муся. О, прошу, ви певне ще й досі незаміжня, то й не знаєте, що в мужа та жони секретів не буває. Сподіваюся, що ви-ж не на побачення пришли серед білого дня до жонатого чоловіка. Бо для цього вибирають зручніший час.

Поля. *(Спалахнула)*. Як ви смієте!

Муся. Та я ж нічого й не кажу. Це тільки так говориться.

Поля. *(Опановує себе. Їдко)*. Ви справді дуже дотепно говорите, але я на жаль не маю часу вислуховувати зараз хоч би найблискучіших дотепів... Хоч і як це мені приємно. *(Натискуючи)* Ваш муж... має певні громадські обов'язки. Прощу, прощу, ми знаємо, що сімейні обов'язки йому дорожчі...

Муся. Як і кожній порядній людині.

Поля. *(З неприкритою зневагою)*. Іменно „порядній“! А нас обходить тільки перше. То ж чи не будете ласкаві сказати вашому мужу, що я хочу його бачити.

Муся. Муж почуває себе не цілком добре. Вийти нікуди не може.

Поля. Ну, гаразд. Тоді я мушу підти до нього сама.

(З альтанки почувся кашель. Поля повернулася було до ганку, але, почувши цей кашель, обертається і хоче йти до альтанки).

Муся. *(Заступає дорогу)*. Куди ви так швидко.

Поля. Це вже понад всяку міру! Ви ховаєте вашого мужа, як ляльку!

М у с я. Як матимете свого, то можете робити з ним, що знаєте. А моему дайте спокій. Ви не є начальство і не маєте йому нічого наказувати. Свої обов'язки він певне знає і сам.

П о л я. Тепер вже бачу, що знає. (*Голосніше*) Коли сидить там, слухає все, що каже його жінка, і мовчить. Ну, пані-товаришу, годі. Це був останній день, що ми ще могли думати за вас, як за живого. Однині даємо вам спокій. Заживайте насолоди, ха-ха-ха... Брр!.. (*Вся здригнулась*), яку дурницю я зробила!.. (*Швидко йде до хвіртки*).

Ч и ж и к. (*Назустріч*). Невдача! Ех знаєте, а його там не було, ви помилилися.

П о л я. (*Затуляє лице руками*). Був, був... я чула, як кашляв... Чижику! Нікому ні слова про те, що ми зробили сьогодні таку дурницю (*Зникає. Чижик шкребе голову і йде за нею, бубонить на ході*).

Ч и ж и к. Це ще „большой вопрос“, як кажуть американці.

М у с я. Ха-ха-ха .. Посли!.. Ха-ха-ха... Соперниця!..

(*Зліва вибігає Радіон*).

Р а д і о н. Хто тут був?

М у с я. (*Змішавшись*). Де? Тут? У нас?

Р а д і о н. Тут, зараз, коло тебе!

М у с я. Коло мене?..

Р а д і о н. Ну, коло тебе! Тут у дворі, я чув, хтось розмовляв... кажи, хто то був?..

М у с я. Нічого не розумію. Хто тут міг бути? Що ти вигдавав?

Р а д і о н. Ти що? Хочеш мене зовсім дурнем зробити?.. Я чув на власні вуха! Тільки що!.. (*Хоче йти до хвіртки*).

Муся. Кути ти? *(Хоче перепинити його)*.

Радіон. Пустити!.. пустити!... Тут була Поля!.. я чув!.. де вона?.. і Чижик був... вони там... *(Кричить)* Я крикну їм! Вони почують.

Федько. *(Раптом виходить із альтанки і обіймає його за плечі)*. Стійте, Радіону Павловичу... Куди ви підете? Кому ви крикните?

Радіон. *(Шарпнувся)*. Це ви? Що вам од мене треба?

Федько. Заспокойтесь же, кажу вам, голова дубова. Кого ви хочете кликати? Де ваша самоповага? Ви не знаєте чого вони приходили.

Радіон. Я знаю! Щоб я ішов...

Федько. До себе на ліжко та відпочив... Ваші друзі таки не забули за вас. Вони прийшли попередити, щоб сьогодні ви не показували свого носу, бо вас чекають там великі неприємності. Ну, ви задоволені?

Радіон. Що?.. Ви брешете!.. *(Опускає руки)* Ні, це мабуть правда... *(Глухо)* Инакше не могло бути *(Хитаючись йде до хати)*.

Муся. *(Обімає його і підтримує)*. Бач, як нехороше... Я ж не хотіла тобі говорити. Бач, як це погано на тебе вплинуло... *(Ступили на ганок)*.

Федько. Плюньте. Од них не можна було й чекати нічого іншого... Сволочі! *(Насвистуючи йде до хвіртки)*.

— Ширма —

Картина друга.

Комуна над рікою.

Рештовання, мури нових, ще не закінчених будівель.

Глибше — стоги. Над рікою ріг високої кам'яної стіни. Стовпи і дошки на канатах.

Вдалені мріє узлісся.

Зліва, ближче до попереднього плану шматок високого паркану. Спереду проходить дорога. Телеграфні стовпи з дротами.

Перед спочинком сонця.

В глибині над рікою з'являється Радіонова постать. Заходить за стіну й зникає.

Потому переднім планом крадеться Муся. Озирається навколо. Раптом, почувши чіюсь ходу, ховається за забор.

З правого боку виходить з палицею в руках Федько. Спинівся біля паркану оглядає дворіще комуні.

Федько (*Шипить*). Посвяткуєте...

Муся (*Кидається до нього*). Федю...

Федько. Ти?! Що це значить? (*Озирається, стають під паркан*).

Муся (*Швидко, тихо*). Радіона десь не стало... Здається він пішов сюди.

Федько. Ах, чорт! Блукає!.. Сумління мучить... Мусиш затягти його додому! Чуєш? (*Притис їй руку*).

Муся. А! Ш-ш-ш... А ти звідки?

Федько. Я... (*змішався*). Я їду в город. (*Одвернувшись*). Не знаєш, тут хто небудь з них сидить? І потім... він що, часто сюди бігає?..

Муся. Не знаю... Може Стефан сидить... А він... Я боюсь... Сьогодні як ти пішов... З ним щось страшне. Він уб'є тебе... Не смійся... Він ненавидить тебе якоюсь дикою ненавистю. Здається й мене ненавидить.

Федько. Не може простити, що тоді напився, як свиня... і ридав у мене на грудях?.. Плювать мені. Внутрішній мир я йому порушив... Кривляка чортова!

Муся. Не знаю. Я тільки попереджаю. Я так боюсь за тебе. *(Жагуче)* Федю мій... Коли ж ти приїдеш? Коли побачу тебе?

Федько. Здуріла! Знайшла місце... Йди й затягни його додому...

(За стогів виходить Стефан і слухає вражений).

Муся. Хвилиночку... одну хвилиночку... Прийдеш? Прийдеш? Я чекатиму... Чуєш, чекатиму!.. Знаєш де? *(Стискує його шию в обіймах)*. Ти такий кріпкий, такий жагучий... Прийдеш?

(Федько випростовується. Стефан ховається за стоги й починає довго, надірвано каші гати).

Федько. Ш-ш... Ходім, ходім швидче... Чийсь кашель... *(Швидко проходять дорогою праворуч).*

(Стефан виходить з-за стогів. Дивиться на дорогу, сціплює кулаки. Потім сідає під парканом на обрубок якогось дерева, кашляє. Після криниці він подовгу иноді кашляє. В глибині з-за стіни виходить Радіон. Відходить ближче наперед і прихилившись до стовпа, стоїть якийсь час, потім іде до паркану).

Радіон *(Змучений, тихо)*. Стефане, здрастуйте...

Стефан *(Раптом)*. Га? А ви ту знову сі нудете?.. Ей-ей, гірко мені, чоловіка шкода...

Радіон. Можна сісти?.. Все нужу... все нужу... добрий мій, Стефане...

Стефан. Але то нема в теї людини, щоби до кращих за Стефана підти, та й відразу там сі висповідати...

Радіон (*Злякано*). Ні, ні мовчіть, Стефане, не кажіть їм, що я сюди приходжу. Я ж не злодій. Я тільки подивлюся, я тільки похожу, Стефане...

Стефан (*До себе*). То лихо людині з таким серцем... (*До Радіона*). От-от мають прийти наші комунари...

Радіон (*Схопився*). Прощайте! (*Тисне Стефанові руку*). Прощайте...

Стефан. Я бим сказав де-що панові агроному...

Радіон. Не треба, не треба!.. Я ще прийду. Я вночі прийду... Тут буде свято? Буде свято, Стефане?..

Стефан. Ади всі наші на селі з коругвами. Там народу, як теї хмари... Чи пан агроном не ходив хіба?..

Радіон (*Через силу*). Голова боліла... А вони... нічого не казали за мене?.. Чижик, або Юхим, або ще хто... Нічого?..

(*Несподівано з'являються Чижик і Поля*).

Чижик, Поля (*Разом*). Діду Стефанові на многая... (*Стали*).

Чижик. (*Протирає очі*). Діду, це мені привидилось, чи перед нами хтось стоїть?

Поля. Ваша жена згодилась одпустити вас?..

Радіон. (*Поблідлий хвилюється*). Я... пробачте, я це випадково... просто випадково зайшов...

Поля. А, випадково. А я думала...

Чижик. Постійте, постійте... А ну, подивіться сюди...

Радіон (*Підводить очі на Чижика*).

Чижик (*Крутить головою*). Ні, не ви-

падково. Скажіть, то ж не ви сиділи в альтанці?..

Поля. Чижику! Я заборонила вам згадувати...

Радіон. Але та звістка, що ви мені принесли сьогодні... краще б її...

Поля. Значить ви все знаєте? І ви не...

Чижик. Стоп, стоп... Тут щось не те... (До Радіона). Так ви скажіть, ви знаєте, чого ми до вас приходили?

Поля (Напружено чекає на відповідь). Ну?...

Радіон (Через силу). Знаю...

Поля. Ну, от. Радійте, Чижику...

Чижик. (Сердито до Полі). Та чекайте ж ви, нарешті... (До Радіона). Що ж ви знаєте?

Радіон (Уже встиг опанувати себе. Холодно, з погордою). Я знаю. Мені сказали. Дуже дякую за ласкаве попередження. Прошу пробачити. Я не гадав, що зустрінусь. Я виїжджаю з цього повіту. Поваження.

(Раптом повертається і йде геть. Чижик і Поля якийсь час стоять вражені цією розмовою. Дивляться одне на одного. Потім звертаються до Стефана).

Чижик, Поля. Чого він приходив?

Стефан. Е, то прошу, довга річ... Той чоловік, товариство моє, нещасний чоловік. Прийде, послує ту, понудить... Але, прошу, він то ховає своє горде серце, ховає.

Чижик (До Полі). Чуєте?

Поля. Так, ніби то.

Чижик (Розсердився). Ніби то! І якого ж це чорта тільки „ніби то“? Хіба ви осліпли, не бачите, що в нього криза?

Поля. Не чортихайся. Я бачу краще за тебе те, що треба бачити (*Одвернулася*).

Чирик. От вже й закипіла. Ніякої ви-держки, ну ніякої...

(*Поля одходить у глибину сцени, віде-рається на рештовання і дивиться вдаль. Вітер тріпає її хустку*).

Стефан. А ти на ню сі не гніви. В неї серце не з каменю, але розум твердий...

Чирик. Та ні, то я так... Я знаю, що во-на парень свій в доску... А ви кашляєте. От лихо. Невдачно вас тоді скупали .. Хм. Пере-держали трохи, а ви були розігрілись, а воно й той, здавило... Та нічого, воно перестане. (*Нахмурюється*). Да. Ось тут лікар щось передав. (*Риється в кешенях*). Каже, нехай п'є старий три рази на день ці порошки, і на ніч тепло вкривається (*Дає пакуночок*).

Стефан (*До сліз зворушений*). Ти же мій... сину нежданий. За Стефана ти сі пек-луєш. По ліки йому бігаєш. А чим би тебе віддячив?

Чирик (*Сердито*). Починається. Ну й народ! Та нікуди я не бігав. Іду собі вули-цею, а лікар... а лікар теж іде вулицею. Ну, от. Іде, а потім підходить до мене й каже... Каже що... Нічого не каже, він не любить отак розбалакувати. Просто дав ці порошки і велів вам передати. Хай, каже в рот і во-дою запиває... От і все.

Стефан (*Похитуючи головою*). Ей, ей... Але вже годі. Прийшла старому деду нова правда, то вже й годі.

Чирик. Потім він ще й люльку передав (*Виймає, показує*).

Стефан (*Страшено зрадів*). Ой, ге! Що ту зі мною сі робить?

Чирик (*Ховає в кешеню*). Тільки це, каже, оддаси йому, як вип'є ліки й перестане кашляти.

Поля (*На рештованню, високо піднявши голову*). Наші ідуть! Ко-му-на!..

Чирик. О! Чуєте?..

Стефан. Зі свята сі вертають.

(*Чекання. Чутно татахкання трактора й пісню*).

Поля. До-ро-гу комуна-а-рам! Як прекрасно горить зоря!.. Трактор здається велетнем з одним червоним оком...

(*Махає хусткою, назустріч. Шум трактора наближається. Пісню чути виразніше*).

Нині з нами, селяками

Довгожданне свято

Урожаю, урожаю.

Гей, заходь до хати.

Ми для тебе дуже ревно

Чересло гострили

Ми тобі в полях широких

Постіль постелили.

Боронами розгортали,

Щоб було м'якенько

Щоб ти ріс та наливався,

Як в колісці в неньки...

Урожаю, урожаю,

Довгожданне свято...

Урожаю, урожаю,

Гей, заходь до хати...

Вечеріє. На кін виїздить „Фордзон“, оточений народом. Спереді на ньому горить велика червона зоря з літерами: „Комуна перша“. Керує трактором Митя. Поміж народу мелькає радісне обличчя Колісничка. Далі Загірний, Загата і багато інших членів комуни, чоловіків та жінок. Між ними Юхим, Наталя, Микола. Молодь

і діти. Червоні прапори. Празникове вбрання. Збудження. Радісний настрій. Дві жінки несуть пишній сніп, перевитий рушниками й червоною китайкою. На сцені всі гучно доспівують останнього куплета. Вкупі з ними за-тихає й трактор *).

Ю х и м. Доброго вечора, діду Стефане!

М а с а. Доброго вечора! Доброго вечора!

С т е ф а н. Хай славиться сей день! Доброго вечора й вам, комунари...

Білий дід (*Поважно*). А ну, жінки. Застеліть нам землю білими скатертинами та дайте повечеряти.

Кілька жінок. Ми зараз наготуємо. (*Ідуть в глибину сцени, стелять білі скатертини й готують до вечері*).

В І групі:

І чл. ком. (*Невдоволено*). Ото ще вигадали... серед глини під стінами вечеряти.

ІІ чл. ком. (*В тон йому*). Та вони ж навмисне роблять усе так, щоб гуртом... Тут сказиться можна. Бо ти сам нічого не варт, а тільки гурт, та гурт.

Коліснич. (*Відійшов від ІІ групи, почув*). Тобі, значить, не подобається тут?..

ІІ чл. ком. (*Мимрить*). Хіба тільки мені?

Ю х и м. Товаришу Колісничок! А йдіть сюди.

Коліснич. Зараз. (*До І та ІІ чл. комуни*). Щось тут, хлопці, не той, неблагополучно у вас на серці... чимсь смердить.. Чи ни Ступою часом? Глядіть, щоб не шкодували...

*) Модель трактора робиться з дикти. Рухається за допомогою мотоцикля, що міститься в середні.

Ю х и м. Товаришу Колісничок! (*Колісничок відходить*).

В масі. А сіяти, сіяти! Як, де і що!

Білий дід. Давно пора! Земля перестає дихати...

(*Колісничок підійшов до Юхима, розмовляють, до них ще підходить де-кілька чоловіка Тим часом I та II чл. комуни (I група) змовляються*).

II чл. ком. Ач, як він Ступи боїться... Це йому смердить...

I чл. ком. А нам тут смердить.

II чл. ком. (*Озирається*). От в артілі в Ступи всі рівні.

I чл. ком. I всі слободні.

II чл. ком. (*Зовсім тихо*), Сьогодні мусимо підняти заколот... Федько казав, як тільки розвалимо, прийме до себе. (*Починає демонстративно підіймати голос*). Куди воно к чорту годиться!.. Он сіяти треба, а агронома нема!

II чл. ком. (*Теж*). Доказяйнувались ми до чорти батька зна чого!.. (*До них де-хто підходить*). Оце тільки рештовання позводили, хату на всіх заклали, як тюрму. Куди воно годиться?.. Що ми барани, чи що? ми не хочемо в одній кошарі.

Де-хто. Що це він меле? Та він здурів, чи що?

Г о л о с. Має право казати що хоче! Всі рівні!..

I чл. Тут хоч хто, то здуріє. Недурно від нас і агроном утік...

К о л і с н и ч. Що?! Брехня! Ви Ступині підбрехачі! (*Зчиняється галас*)

І чл. ком. (*Кричить*). Потихше ти виражайся! Раз я слободний член у комуні, то ти мені горло не затикай...

Загальні крики. Хай скаже, хай скаже! Чого йому треба? Вони давно вже з Рябоштаном крутять. Геть їх к чорту!

Юхим. Це наслідок Ступиної роботи, а може й Кручи...

Поля. Що?

Чирик. Брось, Радіон тут ні причому.

Юхим (*Засмаглий, сильний, стає на тракторі*). Комунари!

Білий дід. Слухайте, хай говорить Юхим Загата!

Юхим. Комунари! Ці люди копають під нас! Розрада, сумніви, брехня — ось їхня зброя!

Загальні крики. Як не хотять, то хай ідуть собі під три вітри.

Юхим. Нас обвинувачують в насильстві...

Колисн. Брехня! Всі пішли вільно...

Загальні крики. Нікого не тягли! Яке насильство? Ха-ха-ха!..

Юхим. Вони переманюють до Ступинового товариства.

Загальні крики. Вільному воля! А скаженому степ! Хай іде хто хоче.

Юхим. Ми знаємо чия це робота!

Загальні крики. Долой їх! Рябоштане, забирай свої штани, що ти приніс у комуну, та йди собі з богом (*Регіт*).

Юхим (*Вибухає палкими словами*). З нами хотять боротись. Давай! Всі позиції в наших руках. А ну хай спробують у нас їх вирвати... Хай вони думають, що сила во-

ни, а не ми. Життя виб'є цю думку з їхньої голови! Тепер на цій землі єдина сила — комуна! Нове життя на землі піде від неї, і більш ні від кого! І тільки вона може крикнути, як повний господар: „Земле, іду!“

Всі. Так їх! Оце правда! Хай вони не задаються! *(Загальний гомін)*.

ІІ чл. ком. А чого ж то Круча від нас одійшов, коли ми сила?..

Чи жик. Він буде!

Юхим. Агроном Круча для нас мертвий. Він заплямував себе дружбою з нашими ворогами. Комуна мусить презирати його.

(Гомін).

Чи жик. А може й ні?..

В масі. А що він для нас робить? Де він сидить?

Чи жик. Він буде тут! Тут його місце.

Юхим *(Гостро)*. Круча не може бути тут і ніколи не зможе. Ми чужі йому. Хто сказав, що він буде з нами? *(Павза)*.

Поля. Я!

Юхим. Що?!

Поля. Так, я думаю інакше, ніж ви.

Юхим. Не розумію. Що це значить?..

Чи жик *(Швидко)*. Я даю голову...

Юхим. Не йди в такі дурні заклади...

Жінки. Вечеря! Вечеря готова!

Білий дід. Ходім до вечері. Завтра вирішимо ці справи.

Колісн. На наряд! Слухай! *(Всі затихають)*.

Загірн. Майстри завтра тесати дошки Десять душ.

Загава. До муру, двадцять чоловіка!

Колісн. Возити хліб — п'ятнадцять душ!

Білий дід. Слюсарі, справляти машину
В масі. Єсть! Єсть! Єсть! Чуємо!

Колісн. А ти, Митько, жени „Фордзона“
на другу клітку, під пшеницю.

Митя. Єсть!

*(З гомоном ідуть в глибину і сідають круг
білих скатертин).*

Ю х и м *(Затримуючи Полю)*. Ви щось хо-
чете мені сказати? *(Відходять на передній
план до паркану)*.

Поля. Ми зробили помилку, що відки-
нули Радіона від себе...

Ю х и м. Ми його відкинули?! Та він же
сам... Ви-ж сами, може пам'ятаєте...

Поля *(Швидко)*. Я все добре пам'ятаю.
Але треба було потім робити не так.

Ю х и м. Це ваша відповідь на його лист?
Але здається, вона трохи запізня. Я-ж казав
вам бути послідовною.

Поля *(Видивилась на нього з подивом)*.
Це ви серйозно?

Ю х и м. Іноді жінка починає шкодувати за
тим, чого сама колись зріклася...

Поля *(Гнівно)*. Сором! Вас укусила якась
дуже погана муха.

Ю х и м. Ну, добре, коли не так — тим кра-
ще. Я ж хочу почути нарешті...

Поля. То нічого ж було говорити дур-
ниці... Він давно вже карається за свою лех-
кодухість. Не перебивайте, я теж не хотіла
вірити. Особливо сьогодні я була перекона-
лася.. *(Вриває цю думку)* Але Стефан. У нього
дуже чуле серце. Не смійтеся, це ж не Чека.

Тут доводиться зважати і на серце. Так от уявіть: він приходить сюди що вечора.

Ю х и м. Радіон?!

Поля. Так, Радіон. Він вибирає години, коли ми всі розходимось з роботи. Блукає тут... Ну, добре, добре, — це нехороше так робити, це інтелігенщина й т. інше, я знаю. Краще прийти й сказати просто: я перестраждав, чи як там, у дідька, але тепер я...

Ю х и м. Ви його бачили?

Поля. Стефан бачить його тут що-вечора.

Ю х и м. Он як! Значить ваша правда. Коли так, то треба його підштовхнути. Инакше він буде ще довго стирчати в своєму болоті... А нам треба зараз. Сьогодні, завтра найпізніше.

Поля (*Здрігнула*). Його треба вирвати від... тієї попівни! Від його проклятих сумнівів.

Ю х и м. Ну, чорт! Ми щось придумаємо.

Поля (*Гаряче*). Ти придумаєш, мій ясний.

Ю х и м (*Хоче стриматись*). Полю... ти.. правда?

Поля (*Гарячково*). Мій коханий, єдиний мій, дужий, радосте моя, надіє!.. (*Кидається йому на груди*).

Ю х и м (*Бідається цілком почуттю, що так довго його приховував*). Не може бути!!.. Чорт мене забери!.. Сило моя, я світ перекину!.. Нежданна...

Поля. Більше не можу ховатись. Люблю тебе, наче крила мені ростуть і я піднімаюсь над землею... Я нікого не любила, нікого... Війна, робота, робота... Нікого... А тепер... Хочеться ходити твоїми слідами... Коли ти стоїш на мурі, хочеться злетіти до тебе...

Ю х и м (*Крикнув*). Чудесно, друзі мої!.. А

я не вірив. Ніяк не вірив. Чорт! Звідки воно? Життя не давало досі такої радості... Життя! Таке хороше! І стільки в нас сили!.. Полю, куди ми її подінемо? В огонь! В боротьбу! За нашу мрію.

Поля. З гордістю! З радістю, мій могутній.

Ю х и м. Життя! Іду до тебе! (*Раптом стискає її в своїх могутніх обіймах і довго цілує*).

Вже зовсім заходить ніч. З гурту комунарів, що сидять за вечерею, чути під час цієї сцени, легкий гомін, іноді проривається короткий сміх, дотеп, коротка фраза: Колісничок: „кажуть, Бинда так забагатів, що збирається цілий ярмарок закупити...“ Голос: „от би їх разом з Рябоштаном спарувати та й стовпи в ступі“. Білий дід: „Як зажинеш було дерев'яного плуга... гей, гей, а вони його ледве тягнуть...“ Митя: „ні, мій „Фордзон“ не норовистий... Голоси: „тільки бензиною попикує, „а за ним борозни, як шнурочок“... Білий дід: І ні тобі огріха, ні тобі коней... Чирик з Наталюю щасливі приходять зліва й зливаються з людьми.

Загата. Ну, пора й на відпочинок.

(*Всі встають, жінки прибирають після вечері*).

Голоси. Пора, пора. Ніч заходить. Завтра робота.

(*З гомоном починають розходитись в тямряві*).

Ю х и м (*Одірвавшись*). В поле! На простір!..

Поля. Ходім! (*Зникають*).

Тиша. Стефан проходить коном і оглядає дворище комуні. Виринають у парі Ч и ж и к і Н а т а л я. Здибавши Стефана, не знають що сказати.

Ч и ж и к (*Ніяково*). Ви ж не забудьте випити порошки...

Н а т а л я. Неодмінно випийте...

С т е ф а н (*Хитро*). Ая, ая, мої любі... (*Сміється похитуючи головою*).

Чирик. На що ви натякаєте. На неї? Що ж такий закон природи. А що, може погана буде робфаківка... Га, діду Стефане?..

Стефан (Зворушений). Хай вам щастить, хай щастить, діти розумні... (Зникає за стогами).

Чирик та Наталя, обнявшись виходять з дворища. Настає тиша. Здалеку чути, як співають комунари тиху пісню „Урожаю“.

Радіон (З'являється зліва і йде до муру. Вилазить на мур і там сидить якийсь час непорушно, мов закам'янілий, раптом прокидається, озирається назад, швидко залазить додолю й стає край стіни, щільно притиснувшись до неї. Проходить 1—1½ хвилини. Чути далекий грім).

Дві постаті (видераються на мур з того боку. Спочатку з'являється одна голова, потім друга, потім вони вилазять зовсім і спускаються тихо на дворище комуні. Крадучись підходять до стогів. Одна з них — Федько, а друга — Бинда).

Федько (Пошепки). Спокійно, чого тримтиш, як чорт від ладану.

Бинда. Щ-ш-ш... Оце тут? Господи помилуй мене грішного?

Федько (Б'є — ногою в зорю, що жевріла на тракторі. Вона гасне. Отходить до дороги, озирається і звідти починає командувати).

Бинда (Плазує до стогів, присідає, шарудить).

Федько (З дороги). Пали!.. ну!.. сатано... пали ж!.. швидче!.. та швидче с-сукин син... чого ж чекаєш?..

Бинда (*Чиркає сірниками і бубонить*).
Да воскреснет бог і розточаться вразі його...
Помилуй мя боже по великій молості твоїй і
по множеству щедрот твоїх очисти (*Дріботить
зубами*) без-за-за-за-ко-ніє мої... Одси-
ріли... змокріли... Є!... є!... (*Блискають один за
одним сірники*).

Стефан (*З-за стогу*). Хто?.. Що сі робить!..
Гвалт! (*Кидається на Бинду*).

Бинда (*Хрипить*). Ха-а-а.. Н-на... гос-
поди помилуй...

(*Зчепились і покотились по землі, Стіг
потроху розгорається. Федько хоче кину-
тись на них, але в цей момент Радіон з
незвичайною майже звірячою силою скакає
від муру на нього*).

Стефан (*Що є духу*). Гва-а-лт!.. Гва-а-лт!!
(*Звелись на ноги*).

Бинда. Ха-а... Куса... Будь ти проклят...

(*Виривається, тяжко б'є Стефана й ті-
кає. Стефан падає на землю, але зараз же
починає плазувати до дзвона, що висить
прихований в глибині. Тяжко стогне. Доповз
до верьовки, зойкаючи б'є на гвалт. Верьовка
в його руках скаче як скажена. Дзвін захли-
нається в тривозі*).

Стефан. Га-а-а... Гвв-а-а-л!.. Комуна-ри!!
Гваа-а-лт!!!

(*Радіон і Федько мов звірі, стали один
проти одного. Напружившись і тяжко ди-
хаючи, вони стежать кожний за наймень-
шим рухом свого ворога, вибираючи зручний
момент, щоб кинутись на горло. Смертель-
на зненависть душить Радіона. Слова не-*

зграбні, випадкові вириваються йому з хрипінням з грудей).

Радіон. А-а... Приятель... Друг... Бахур... Не дам... Жінку мою іди... підмоїми вікнами... іди... Бери... не дам комуни!..

Федько. З дороги, чортова лялько!! (Хапає з землі цеглину, випинається в найзручнійшій позі) Уб'ю!!.

(Радіон з дикою швидкістю кинувся на горло. Чутно тільки їхнє хрипіння в боротьбі та глухі розкати грому).

Федько (Хрипить). Пусти... пусти-и... дьявол...

Радіон (Душить його). Вип'ємо... за... силу!...

Федько (Вирвавшись, одскакує в бік. Тяжко і швидко дихає. Чутно крики багатьох голосів і тупотіння. Він збирає всі сили): Вип'ємо!! (Кинувся на нього і вгатив цеглиною).

Радіон (Захитався і впав з глухом криком).

Федько. Випив?.. рогатий дідьку...

(Береться в ноги, але назустріч валить з тривожними криками вся комуна. Де-хто на змилених конях, з ліхтарями, з відрами, де-хто без шапок, з розхристаними грудьми).

Тривожні крики. Що таке? Що трапилось? Стефане!.. Пожежа?

— Пожежа!.. Пожежа?!.. Убивство!.. Убивство!?

(Оточують всю сцену. Кидаються до стогів і затушують свитками вогонь).

Юхим (Льодовим голосом): Ну... здоров, Федоре Омеляновичу...

(Мертва тиша).

Чирик і Загата (вводять скуленого і переляканого Бинду).

Чирик. Чого ж ви тікаєте? Ви краще ідіть сюди. Он бачите і Федір Омелянович тут.

Бинда (Сиче зубами). То-то-то-то... то-товариші... (Його пускають, він падає до ніг людям, плазує від одного до одного, ридючи): Братці дорогі... простіть... не винен... я ж чоловік!.. не прийняли... не винен... за коняку... простіть!.. грошей дав... а я взяв... помилуй мене боже, проклятого собаку, що своїх кусав... (Б'ється головою об землю).

(Всі стоять, як скам'янілі. Де в кого виривається з тяжким стогоном: „Годі“.

Юхим (До Федька). Значить сам не палив?.. а тільки чужими руками... Проводарі, мовляв, чорної роботи не роблять...

Стефан (Хитаючись прихиляється до стовба) Там... той... пан агроном... умирає... він убив його!!.

Всі (Шарпнулися). Що!?

Юхим. Радіона?!

Поля (Раптом побачивши на землі Радіона, кинулась до нього). Води! Води! Йому провалено голову!!.

Юхим (Кинувся до Радіона). Друзі мої!. (Застиг).

(Приносять відро з водою. Поля поливає на голову Радіону. Всі в напруженому чеканню).

Радіон (Прокидається, зводить голову) Не дам...

Всі: (Виривається радісно) Живий!

Радіон (Побачивши коло себе Юхима й

инших товаришів) Пані товаришу... Чижик...
Товаришу Юхиме... Чижик... Не дам... не дам
йому... Я... я з вами, з вами...

Поля. Мовчіть, мовчіть, лежіть спокійно.
(*Встала. До Федька*). Зустрілись... і... запалили?...

(*Мертва тиша. Проривається лише дике скиглення Бинди, що приник лицем до землі*).

Федько (*Яко мога стримує себе. Глухо*)
Не запалив.

Юхим. І не запалиш... так і знай!..

Бинда. Братці, простіть, я ж чоловік!..
(*Рве на собі чуба і виє*) Тепер ніхто не поборе..

— Завіса —

ВИДАВНИЦТВО ПИСЬМЕННИКІВ

„М А С А“

Видавнича контора: „Книгоспілка“,

Київ, вул. Короленка 46; Харків, Горяїнівськ. пр. 2.

Сучасна література.

Вийшло з друку:

М. Івченко. Порваною дорогою. Опов. .	ц.	55 коп.
Г. Косинка. Політика. Опов.		55 „
Я. Качура. Без хліба. Опов.		60 „
Д. Фальківський. Обрії. Поезії .		60 „
Г. Косяченко. Віхоли. Поезії. . .	„	75 „
В. Чапля. Малоучок. Опов.	„	55 „
Б. Тенета. Листи з Криму. Опов. . .		55 „
Я. Савченко. Проти реставрації. Крит.	„	75 „
О. Влизьно. За всіх скажу. Поезії .		65
С. Жигалко. Єдиний постріл. Опов. .	„	55 „
М. Галич. Друкарка. Новели . .		65 „

Замовлення надсилати на зазначену
вгорі адресу.

Поштова адреса:

Київ, вул. Леніна 19. Редакція „ПРОЛЕТАРСЬКОЇ
ПРАВДИ“ Видавництво „М А С А“.

ВИДАВНИЦТВО ПИСЬМЕННИКІВ

„М А С А“

Видавнича контора: „Книгоспілка“.

Київ, вул. Короленка 46; Харків, Горяїнівськ. пр. 2.

Вийшло з друку:

Д. Тась. Ведмеді танцюють. Опов. . . ц. --	55 к.
Є. Плужник. Рання осінь. Поезії	— 75 „
Г. Брасюк. В потоках Опов.	1 крб. 25 „
Д. Борзяк. Під дощ. Опов.	1 „ 15 „
І. Микитенко. Іду. П'еса.	„ — — „
В. Ярошенко. Кримінальна хроніка. Оп.	„ — — „

Друкується:

В. Підмогильний. Проблема хліба. Оп.

В. Поліщук. Геніяльні кристали. Поезії

Літерат. пародії та шаржі. Упорядкував **В Атаманюк.**

Замовлення надсилати на зазначену
вгорі адресу.

Поштова адреса:

Київ, вул. Лепіна 19. Редакція „ПРОЛЕТАРСЬКОЇ
ПРАВДИ“ Видавництво „М А С А“.

Ціна 70 коп.

A 530860

0-20

elib.prlu.org

СКЛАД ВИДАНЬ:
КНИГОСПІЛКА
Київ, вул. Короленка 46.
Харків, Горянівськ. пр. 2.

3950